

Akademie výtvarných umění v Praze

Litanie prekariátu

Dizertační práce

Vypracoval:

MgA. Jiří Skála

Vedoucí práce:

doc. MgA. Dušan Záhoranský

a MgA. Pavla Sceranková, Ph.D.

Praha 2018

Litanie prekariátu

Dizertační práce

Vypracoval: MgA. Jiří Skála

Vedoucí práce: doc. MgA. Dušan Záhoranský a MgA. Pavla

Sceranková, Ph.D.

Praha 2018

Prohlašuji, že následující dizertační práci s názvem *Litanie prekariátu* jsem vypracoval samostatně.

23. 6. 2018

Anotace:

Dizertační práce Litanie prekariátu (původní název je Performance, paralelní historie, konfrontační čtení) je finálním výstupem mého

doktorského studia. Jedná se o umělecký výzkum zaměřený na vztah performance, participativního umění a digitálních technologií. Metodologie výzkumu je detailně popsána v kapitolách: Třetí skupina předmětů a konfrontační čtení a Studio Letná. Další dvě kapitoly (Společnost dotyku a Od sdílení k emancipaci) slouží jako teoretické ohraničení studia. V samotném závěru práce se pokouším o nalezení nové vize emancipačních strategií, jež by mi v budoucnu umožnily (ale nejen mně) adekvátně reagovat na negativní důsledky digitálních technologií.

Annotation:

The Litany of Precariat (the original name is Performance, Parallel History & Confrontational Reading) is the final outcome of my studies. It is an artistic research focused on the relation of performance, participatory art and digital technologies. The research methodology is detailed in chapters: The Third

Group of Objects, Confrontational Reading and Studio Letná. Two further chapters (Society of Touch and From Sharing to Emancipation) serve as theoretical limitation of the study. In the conclusion, I am trying to find a new vision of emancipation strategies that could allow me (but not only me) respond adequately to the negative consequences of digital technologies in the future.

Děkuji všem, jejichž texty, fotografie či videa jsem zahrnul do svých performativních či participativních prací, a těm, kteří mi fyzicky asistovali při jejich veřejných realizacích. Jedná se především o adiblasi, Jakuba Albína, Hynka Alta, Amna's Diary, audiodrom.net, Audio Unbox, BagBible, Jakuba Bendu, Charlie Brookera, Petra Brožka, Michala Cába, Emily Cowan, Aleše Čermáka, Deysu Diaz, doctorford, Drama Queen, Miklóse Erhardta, Evču82, Davida Feige, Davida Di Franco, Jakuba Hanyáše, Lukáše Hofmanna, Radka Hořínka, Henryho Chu, Ivana, Filipa Jakše, Tomáše Kajánka, Katherine

Kastner, Kocmeistera, Evu Končalovou, Ondřeje Kopřivu, lampizator.eu, Radima Langeru, Lindsey Leigh, Jiřího Lhotáka, lunazian, mixmouses, Báru Mrázkovou, myparrots1, Shilpu Narayana, obertLafac, Štěpána Pecha, Marka Přikryla, Davida Přílučíka, Jiřího Ptáčka, redshirtsarah, Ken Rockwella, Jiřího Řechku, Pavla Sterce, Piotra Sikoru, Janu Šárovou, Evžena Šimeru, Přemysla Šteidla, Adélu Täubelovou, Jana Trejbala, Hannaha Trigwella, Michala Vavrečku, Milana Vojtku, Williho Daileyho, Zbyňka Zlínského, Jiřího Žáka a mnoho dalších. Bez jejich dobrovolné či prekarizované aktivity na veřejnosti a na internetu by tato práce nemohla vzniknout.

Úvod.....	8
Společnost dotyku.....	11
Třetí skupina předmětů a Konfrontační čtení.....	29
Studio Letná.....	49
Mezi sdílením a emancipací.....	59
Závěr.....	75

Úvod

Většinu svého volného času věnuji snaze pochopit své okolí, spleť a nepřehledný časoprostor, který se neustále vzpírá jasnému uchopení. Velmi často se ptám: „Co se to děje? Co to znamená?“ Vodítkem jsou mi bezvýznamné příběhy, drobné střepy každodenní reality, v nichž se pokouším zahlédnout jasný a zřetelný odraz našeho světa. Tento přístup mi umožňuje rozlišovat a pojmenovávat fenomény, které determinují mě a mé okolí.

Spouštěčem mého zájmu zpravidla bývají konkrétní situace ukryté v každodennosti, v nespočtu náhodných setkání lidí a věcí. V případě této knihy a několika předchozích projektů to byl soustruh, který si v roce 2001 zakoupili moji rodiče od krachující továrny Škoda Klatovy v jihozápadních Čechách. V tomto podniku strávili většinu svého produktivního života. Sám jsem se zde

na začátku devadesátých let vyučil strojním mechanikem. Fabrika přikročila v posledních letech své existence k rozprodeji svého strojního vybavení, které se tak postupně přestěhovalo k drobným řemeslníkům v Čechách či do velkých výrobních komplexů v Indii a Mexiku. A tak dvoutunový soustruh mých rodičů teď stojí v bývalé koňské stáji a máma s tátou si na něm občas přivydělají opravou automobilových dílů, jako jsou kotoučové brzdy či motorové písty.

Tento průmyslový stroj se stal průsečíkem mikrosvěta mojí rodiny a makrosvěta globálních hospodářských pohybů. Moji rodiče nebyli jediní z bývalých zaměstnanců podniku, kteří si stroje z továrny pořídili domů. Minipříběhy strojů a těch, kdo na nich pracují tvoří jádro knihy *Jedna skupina předmětů*,¹ v níž jsem se pokusil na příkladu bývalých zaměstnanců klatovské Škodovky ukázat transformaci vztahu dělníka a stroje v podmínkách lehkého a těžkého průmyslu, potažmo sociální a ekonomickou proměnu české společnosti v první dekádě tohoto století.

Název knihy odkazuje k eseji Umberta Eca *Dvě skupiny předmětů*,² v němž popisuje svoji návštěvu milánského průmyslového veletrhu v roce 1971. V množství vystavených výrobků rozeznává dva typy předmětů, spotřební zboží a průmyslové stroje. Zatímco kolem předmětů jako je nábytek, nádobí, televize a další domácí spotřebiče si všímá davů zájemců a obdivovatelů, u strojů sloužících k výrobě spotřebních výrobků naopak registruje naprostý nezájem ze strany návštěvníků. Eco nachází původ společenské lhostejnosti vůči druhému typu předmětů ve dvou faktorech. Za prvé je to jejich estetická kvalita. Stroje nejsou dostatečně krásné a přitažlivé. Jejich vzhled je zaměřen čistě na funkčnost, nikoliv atraktivitu a sociální reprezentaci majitele. Za druhé je to samotná podstata masové výroby předmětů. Vlastnictví výrobních prostředků a jejich úspěšná aplikace v rámci průmyslové produkce je vždy podmíněna nákupem většího počtu strojů stejného typu. Což v případě

¹ Jiří Skála, *Jedna skupina předmětů*, JPR Ringier a tranzit.cz, Praha 2010.

² Umberto Eco, *Dvě skupiny předmětů*, v: Martina Pachmanová (ed.), *Design: aktualita nebo věčnost*, Vysoká škola uměleckoprůmyslová, Praha 2005.

spotřeby komerčního zboží nepřípadá v úvahu. Naprostá většina spotřebitelů si vystačí s jednou pohovku a nekoupí si jich deset či dvacet.

Ačkoli je průmyslová výroba v našem kulturním a sociálním prostoru v současnosti odsunuta do pozadí, jsme s tímto typem strojů dobře obeznámeni. Jsou symbolem industriální revoluce, během níž se na evropském kontinentu odehrál bezprecedentní ekonomický boom, ale i několik revolucí a válečných konfliktů, jejichž rozsah a důsledky nemají v lidských dějinách obdoby.

Během posledních dvou desetiletí průmyslové stroje postupně zmizely z našeho společenského obzoru. Mladší generace je většinou znají z vyprávění svých rodičů a prarodičů nebo z dokumentárních fotografií a filmů. Lze je nalézt v hypermarketech pro domácí kutily, jako je Hornbach či Bauhaus, kde je možno zakoupit zmenšeniny velkých obráběcích a tvarovacích strojů, sloužících nadšeným amatérům k seberealizaci ve volném čase. V nás ostatních vyvolávají tyto stroje spíše obavy – kvůli jejich ostrým zubům, čepelím a hrotům. Jsou již součástí jiného času, jiného prostoru. Tvoří vybavení průmyslových center v Číně, Indii či Mexiku, do kterých se v posledních několika dekadách přesunula větší část světového průmyslu.³

Před deseti lety jsem během příprav knihy uskutečnil drobné, nevinné gesto, které se následně stalo klíčem k objevování současnosti. Na plochu svého počítače jsem umístil matčinu fotografii soustruhu, kterou pořídila na moji žádost.

Dívám se na ni každý den. Zároveň poslouchám hudbu a na mnoha plochách mám rozepsaný text, rozdělanou dokumentaci, rozkoukaný film, otevřenou poštu či internetový prohlížeč s desítkami záložek. Na ploše mého Macu tak mimoděk dochází ke konfrontaci světa mých rodičů a světa mého,

³ Dobře tento proces socio-ekonomických podmínek popisuje David Harvey ve své knize *The Condition of Postmodernity* z roku 1989. Především v kapitole From Fordism to flexible accumulation. Konkrétně na s. 154 a 155, kde se věnuje přesouvání pracovních míst z amerických továren do Mexika za účelem zlevnění a zefektivnění výroby. David Harvey, *The Condition of Postmodernity*, Blackwell Publisher, Oxford 1992.

světů s odlišnou hierarchií předmětů, který nejsou schopni svou zkušeností a rozumem uchopit a definovat, neboť ho nikdy neokusili.

Společnost dotyku

Několik následujících let jsem se snažil nalézt východisko z reakcí na fotografii mámina soustruhu. Dlouho jsem nevěděl, jak s touto situací pracovat. O čtyři roky později, v dubnu 2011, jsem vláčen nahodilými kliky počítačové myši na YouTube otevřel video s označením *Man vs. Packing, Sennheiser HD800 headphones unboxing*⁴. Mužské ruce v něm rozbalovaly krabici s drahými sluchátky. Hlas plný napětí po celou délku videa zpoza kamery vysvětloval, jak se sluchátka jmenují, co umějí a proč si je pořídil. Před vyvrcholením scény se roztrásl. Levá ruka otevřela víko krabice a konečky prstů pravé ruky se dotkly samotných sluchátek. V ten okamžik jsem propadl kouzlu unboxingu.

Fascinovala mě nejen vizuální stránka fenoménu samotného, ale též významy, kterých je nositelem a k nimž svou existencí odkazuje. Postupně jsem nabyl přesvědčení, že kritické zkoumání unboxingu může vrhnout světlo na vnitřní strukturu soudobé společnosti. Následující měsíce jsem pak strávil několik hodin denně sledováním videí, v nichž se rozbalují krabice s počítači a dalšími elektronickými hračkami. Připadal jsem si jako na výpravě do nitra neprobádaného území, plného podmanivých videí zachycujících rozbalování nových, krásných a žádoucích produktů.

⁴ Hi-Fi Insider, Man vs. Packing, Sennheiser HD800 headphones unboxing, dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=R22pOyhSvU4&t=54s>, citace: 30. 10. 2017.

Po rozpačitých začátcích se unboxing vyvinul ve svébytný žánr se svými celebritami a jednoduchými pravidly. Kamera snímá ruce a zabalený produkt z výšky metr, metr a půl. Celý proces „svlékání“ výrobku z jeho balení je doprovázen voiceoverem. Ruce pomocí ostrého nástroje otevřou balení a postupně do kamery ukážou vše, co balení obsahuje. Důležitý je úhel, z něhož je scéna zabírána. Kamera je mírně nakloněna tak, aby divák nabyl dojmu, že to jsou právě jeho ruce, které předmět rozbalují. Ruce neuroticky až obsesivně přejíždějí po povrchu obalu a trhají vše, co jim na cestě k věci překáží, zatímco se hlas youtubera či youtuberky snaží objektivně informovat diváky o tom, jak předmět vypadá a co umí. Vážný hlas kontrastuje s impulzivní akcí rukou do té míry, až se zdá, že ve scéně vystupují dva lidé.

Hi-Fi Insider, *Denon AH-D7000 headphones Unboxing*

<http://www.youtube.com/watch?v=B3szaoUFmoM>, citace: 23. 8. 2011, archiv autora.

Nejstarší video s tímto pojmenováním na serveru YouTube pochází z 12. června 2006 (telefon Nokia E61).⁵ První unboxingová videa byla odpovědí velkých amerických e-shopů na opakované stížnosti zákazníků, že zakoupený výrobek se neshoduje s fotografiemi na jejich stránkách.

Od té doby se unboxing zprofesionalizoval. Za posledních deset let se na YouTube prosadilo několik specializovaných kanálů majících celosvětovou

⁵ Unboxit, Unbox.IT : Unboxing Ceremony of Nokia E61, dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=uJAYO0gxpdy>, citace: 30. 10. 2017.

sledovanost, například *Unbox Therapy*⁶ či *Marques Brownlee*⁷. Jejich vznik nelze spojovat s konkrétní firmou či korporací. Jsou produktem sdílené ekonomiky, na jejímž základě je postaven samotný YouTube. Stojí za nimi vzájemná spolupráce obrovského množství spotřebitelů, kteří si takto předávají prvotní fyzickou zkušenost ze zakoupeného zboží. Sdílejí radost ze zakoupení nové věci, jejíž vlastnictví často odráží společenský status majitele, ale i prvotní dojmy z výrobku; zda jeho podoba, zpracování a použité materiály odpovídají očekávání dané komunity spotřebitelů.

Takto se unboxingu spontánně ujala lidová tvořivost; dala mu nové významy a důvody existence. Přesto tento internetový fenomén nezapře svého předchůdce teleshopping. Vnitřní příbuznost obou žánrů se ukazuje v tom, jaký je v obou případech kladen důraz na dotyk a na práci rukou. Teleshopping objevil nový druh nonverbální komunikace, který v osmdesátých letech v Itálii a později ve Spojených státech vedl k revolučnímu způsobu prodeje.⁸ Účinnost tohoto typu komunikace dobře vystihuje následující scéna z amerického filmu *Joy* (2015, režie David O. Russell)⁹ odehrávající se v zákulisí televizní stanice zaměřené na vysílání teleshoppingových pořadů.

dealgaga, Sony VAIO SB Series Laptop Unboxing Review

⁶ Unbox Therapy, dostupné z: <https://www.youtube.com/user/unboxtherapy>, citace: 30. 10. 2017.

⁷ Marques Brownlee, dostupné z: <https://www.youtube.com/user/marquesbrownlee>, citace: 30. 10. 2017.

⁸ Enrique Bigné, Alcaniz, Silva Sanz Blas a Francisco Torán Torrez, Dependency in Consumer Media Relation: An Application to the Case of Teleshopping, *Journal of Consumer Behaviour*, č. 5, Sep.–Oct. 2006, s. 397.

⁹ Podrobnější informace o tomto filmu lze nalézt na webové stránce The International Movie Database dostupné z: http://www.imdb.com/title/tt2446980/?ref_=nv_sr_4, citace: 30. 10. 2017.

Televizní studio má podobu obývacího pokoje pokrytého tapetami v okrové barvě se spoustou bílých poliček, na nichž stojí nebo jsou zavěšené drobné předměty jako talíře, vázy a suché květiny. Uprostřed na dvou opulentních bílých křeslech se zlatými detaily a tyrkysovým čalouněním sedí moderátorky Joan a Cindy. Druhá jmenovaná drží v rukou náhrdelník z bižuterie. Začíná mluvit na kameru: „Znáš něco lepšího? Jde to k černé, ke zlatu, k perlám. Ke všemu. Úplně ke všemu. A ten kontrast s broskvovou.“

Před scénou mimo záběry kamery přechází nervózně sem a tam producent pořadu a komentuje vysílání slovy: „Televizní hvězdy a lidi dělají tu chybu, když si myslí, že jde o obličej. Ale jde o ruce. Ty jsou nejdůležitější. V nich lidé drží věci, na kterých jim záleží. A ruce Joan a Cindy se stanou rukama lidí u televize. A pak jejich hlasem a jejich očima. (...) Jde hlavně o ruce a o hlas.“

Mezitím Cindy a Joan pokračují: „...6276. V hodnotě sto dolarů. Nejsou fenomenální?“ Kamera tentokrát zabírá pouze trup obou žen a jejich ruce. Náhrdelník leží na volně rozevřených dlaních moderátorky. V ten okamžik se rámování obrazu nejvíce blíží formě unboxingu. Producent zvedá prst a prohlašuje: „Teď se dívejte! Cindy si nás získá právě teď!“ Cindy se obrací do kamery a prohlašuje pevným a sebevědomým hlasem: „Potřebujete to a můžete to mít. Ale musíte zavolat hned.“ Na závěr sevře pravou pěst a s nataženým ukazováčkem ji namíří do televizní kamery.

gharikrishnan, *Unboxing my new Dell Inspiron 1525*

http://www.youtube.com/watch?feature=player_embedded&v=Totg5FuQfD8, citace: 6. 11. 2012, archiv autora.

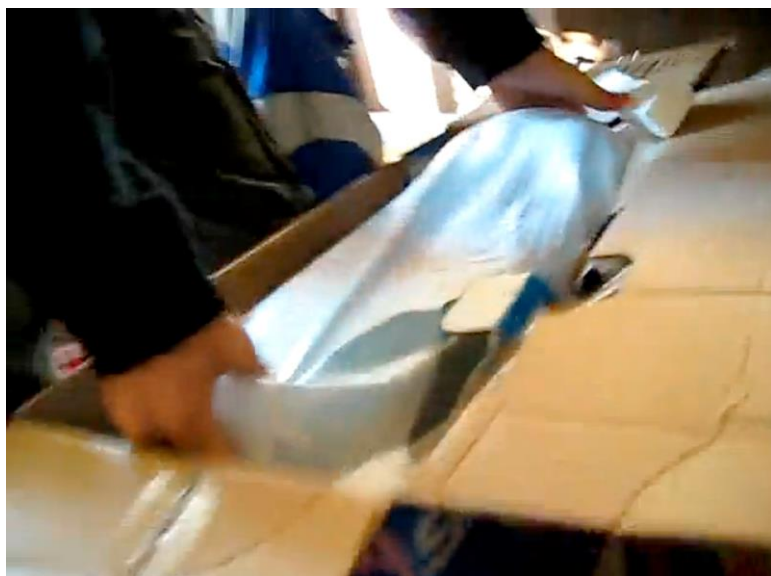
Práce s dotykem a rukama je v unboxingu dovedena k dokonalosti, neboť nejsme rozptylováni ani prostředím, ani obličejí jednotlivých aktérů. Jsou zde pouze ruce, hlas a zabalený předmět. Jako příklad čisté unboxingové formy může sloužit video *First Look: Sony MDR-1A Hi-Res Headphones Unboxing*.¹⁰ Nehet ukazováčku levé ruky zajede do měkké plastové fólie, v níž je krabice se sluchátky zabalena. Ta po chvílce povolí a praskne. Do vytvořené štěrbině v plastu vnikne prst a rozšíří ji. Poté ruce strhnou z krabice fólii, otevřou ji a před námi se objeví objemná sluchátka. Jsou uložena v tmavé látce. Prsty je uchopí a zvednou do výšky. Bříška palců přejíždějí po mušlích sluchátek. Hlas youtubera nás během intimního doteku informuje o nové struktuře použitého materiálu. Ta vznikla aplikací barvy na povrch mušlí. Jedná se o miniaturní puchýřky. Prsty se jich neustále dotýkají a přejíždějí po nich.

Na příkladu unboxingu a stejně tak i teleshoppingu lze velmi dobře ilustrovat proměnu, kterou prošla část světové populace obývající severní Ameriku,

¹⁰ Hi-Fi Insider, *First Look: Sony MDR-1A Hi-Res Headphones Unboxing*, dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=rnfzWfUxLXU>, citace: 30. 10. 2017.

západní Evropu a některé země Dálného východu, jako například Japonsko, Jižní Koreu, Singapur či Hongkong. Jedná se o ekonomicky rozvinuté společnosti, u kterých v posledních dvou desetiletích došlo k razantnímu nástupu sektoru služeb.

Terciární průmysl zabral místa po bývalých továrnách. A to nejen na poli hospodářství, ale i fyzicky, ve smyslu urbanismu. Průmyslová předměstí vyrostlá v 19. století se postupně proměnila v oblasti plné kanceláří, míst pro sdílenou práci, přívětivých kaváren a startup obchodů. Vymizela z nich atmosféra zašlých a nevzhledných ulic a domů. Nahradily je prosklené fasády nových kancelářských a prodejních prostor postavených na ruinách fabrik a skladů. Usídlily se v nich banky, obchodní řetězce, showroomy s replikami nábytku manželů Eamsových či bistra nabízející to nejlepší z vybraných světových pochoutek. Jako dojemný příklad může sloužit největší český internetový prodejce elektroniky Alza.cz, jehož hlavní prodejní místo sídlí v hale pražských jatek z předminulého století. Radnice zároveň na přání nových obyvatel omezují automobilovou dopravu, obnovují veřejnou zeleň a rekonstruují zašlá hřiště.¹¹

Power Mac G3 B/W unboxing

¹¹ Otázkou gentrifikace měst se například zabývá nizozemsko-americká socioložka Saskia Sassen. Tématu proměny světových metropolí se dotkla ve své první knize z roku 1991: *The Global City: New York, London, Tokyo*. Od této doby se problém gentrifikace rozšířil na většinu měst, v nichž převažuje sektor služeb nad ostatními průmyslovými odvětvími.

V bývalých dělnických čtvrtích se usídlily nové typy zaměstnavatelů a zaměstnanců, jejichž pracovní náplní není již výroba věcí, ale dohled nad dopravou výrobků z chudších regionů Evropy, Spojených států nebo zemí, jako je Čína, Vietnam a Indonésie. Mají na starosti všechny úkony spjaté s distribucí, prodejem a marketingem zboží. Ze svých kanceláří logisticky spravují pohyb lodních kontejnerů a nepřehledného množství krabic nejrůznějších velikostí. Ty jsou ve skladech na okrajích měst vykládány, přenášeny, uskladňovány a následně baleny do krabic s potiskem distribučních společností, kamenných obchodů či internetového prodejce.

Dobře tento obchodní model popisuje americký film *The Intern* (2015).¹² Příběh se točí kolem vztahu majitelky internetového obchodu s oblečením a jejího asistenta v důchodovém věku. Jejich sblížení se odehrává na pozadí kanceláří plných lidí sedících u monotónní řady obrazovek, kteří upravují fotografie módního oblečení, dohlíží nad správou webových stránek nebo se starají o účetnictví. V jednom okamžiku prozradí asistent své šéfové, že v té samé budově, v tom samém patře pracoval: „Přes dvacet let jsem seděl tamhle u okna, to byla moje kancelář (...) jen o pár kroků dál, díval jsme se odtamtud na celou továrnu (...) v tamtom rohu byly tiskové stroje, to je důvod, proč je tam zpevněná podlaha. ...vím hodně o téhle budově, nebo jsem alespoň věděl (...) znáte ty javory na druhé straně budovy (...) vzpomínám si na den, kdy je zasadili.“

Továrna v tomto příběhu dopadla dobře, scenáristé k ní byli milostiví. Hůře na tom byl závod Škoda Klatovy, kde pracovali moji rodiče. Po bankrotu fabriky byly všechny budovy strženy a na jejich místě byly postaveny tři obchodní domy: Lidl, OBI a Tesco. Přičemž celý nákupní komplex nese jméno původní továrny: Nákupní centrum Škodovka. Moji rodiče některé tyto obchody navštěvují a pohybují se v místech, kde dříve stály těžké stroje. Dnes

¹² IMDb.com, *The Intern*, dostupné z: http://www.imdb.com/title/tt2361509/?ref_=nv_sr_1, citace: 10. 11. 2017.

se zde nalézají regály s jídlem či s vybavením pro zahrádkáře a drobné řemeslníky.

globalmindent, *GAUGE ECM 47 unboxing*

http://www.youtube.com/watch?feature=player_embedded&v=sGfkKubuH4o, citace: 6. 11. 2012, archiv autora.

Někteří ze zaměstnanců terciárního průmyslu se nezabývají pouze logistikou, ale i hledáním způsobů, jak výrobky prodat. Sledování a interpretace unboxingových videí se v posledních letech stala běžnou součástí dnešního marketingu. Dlouhodobým sběrem dat se sleduje množství pozitivních a negativních reakcí na výrobek. Převážně se hodnotí první kontakt se zbožím, doporučení youtubera a komentáře pod příspěvkem. Výzkumy se také zaměřují na důvěru potencionálních zákazníků v obsah videa. Interakce v rámci unboxingové komunity poskytuje firmám dostatek materiálu pro výběr správného výrobku k prodeji i pro vylepšení prodejních strategií.¹³

Tímto způsobem byl unboxing zdárně začleněn do systému prodeje. Skrze jeho kritickou reflexi můžeme postihnout, jak marketingové strategie využívají lidský dotek. Díky úspěchu teleshoppingu a unboxingu můžeme dokonce o naší společnosti uvažovat jako o „Společnosti dotyku“. Jako by již několik století staré tělo, zrozené v lůně průmyslové revoluce, udřené a

¹³ Sheng Tun Li, Thuong Thi Pham, Hui Chi Chuang a Zhi-Wei Wang, *Does Reliable Information Matter? Toward a Trustworthy Co-created Recommendation Model by Mining Unboxing Reviews*, published online: 17 February 2015, Springer-Verlag, Berlin Heidelberg 2015.

zpocené, mohlo konečně spočinout na židli a ke svému živobytí užívat „pouhý“ dotek.

Základním faktorem, který formuje moderní společnosti, je pohyb. Tvoří kolektivní horizont, skrze nějž určujeme naši hospodářskou výkonnost a možnou budoucnost. Víze pohybu provází moderní dobu ve všech oblastech lidské činnosti. Už duchovní otec kapitalismu Adam Smith v úvodu své knihy *Bohatství národů* pojednává o pohybech zaměstnanců továrny na výrobu špendlíků. Poukazuje na množství pohybů potřebných k výrobě jednoho kusu špendlíku a následně ilustruje, jak je možné jednotlivé pohyby rozdělit mezi více zaměstnanců, čímž se zvýší efektivita práce.¹⁴ V této souvislosti můžeme zmínit jeden ze základních textů modernistického umění *Manifest futurismu*,¹⁵ který definuje pohyb jako novou estetickou normu. Marinetti doslova píše: „Tvrdíme, že nádhera světa se obohatila o jednu novou krásu: krásu rychlosti. Závodní automobil se svou nádhernou kapotou a tlustými trubkami podobá hadům s výbušným dechem (...) řvoucí automobil, který jede, jako by letěl na dělovém náboji, je krásnější než Niké ze Samothráky.“ Fascinace pohybem přivedla Filippa Tommasa Marinettiho a jeho kolegu Alcesta De Ambris k sepsání druhého prohlášení, *Fašistického manifestu*,¹⁶ který již nebyl zaměřen na pouhé estetické kvality pohybu, nýbrž na radikální a rychlou proměnu italské společnosti, a to ve sféře politické, sociální, vojenské a finanční. „Italové! Zde je program skutečného italského hnutí. Je revoluční, protože je anti-dogmatický, je silně inovativní a je proti předsudkům.“

¹⁴ Adam Smith, *Bohatství národů*, Grada, Praha 2017, s. 7–8.

¹⁵ Filippo Tommaso Marinetti, *Manifest Futurismu*, 1909, dostupné z: http://www.o-p-o.cz/links/Marinetti,Filippo_Thommaso_Futuristick%FD_manifest_CZ.pdf, citace: 10. 11. 2017.

¹⁶ Alceste De Ambris, Filippo Tommaso Marinetti, *The Manifesto of the Fascist Struggle*, 1919, dostupné z: http://www.conservapedia.com/Fascist_Manifesto,_1919, citace: 10. 11. 2017.

Hi-Fi Insider, *Lehmann Audio Black Cube Linear unboxing*

http://www.youtube.com/watch?feature=player_embedded&v=gmWPZhOpFRw, citace: 6. 11. 2012, archiv autora.

Trend přechodu ze Společnosti pohybu do Společnosti dotyku započal na východním pobřeží Spojených států. Alvin Toffler, autor knihy *Šok z budoucnosti*, zasazuje počátky této transformace do New Yorku padesátých let, kde bílé límečky začaly početně převažovat nad modrými.¹⁷ Dnes je rozdíl mezi sekundárním a terciárním průmyslem v některých ekonomických regionech ohromující. V případě singapurského hospodářství je tato propast asi nejmarkantnější, 83,5 % versus 15,5 % ve prospěch sektoru služeb.¹⁸

Tyto společnosti jsou zároveň přesyceny spotřebním zbožím, což znamená, že nové výrobky je těžké prodat. V takovém případě nastupuje marketing a sofistikovaná reklama, aby poptávku uměle vytvořily. K tomuto účelu se perfektně hodí audiovizuální technologie a s nimi spjaté nové reklamní strategie. Televize a internet jsou účinnými nástroji efektivního prodeje v rámci Společnosti dotyku. Neboť spotřeba zboží je pro tento typ společnosti naprosto zásadní. Bez ní by zanikla a s ní by zanikl i pohodlný způsob života většiny z nás. Je až zarážející, že se nikdo po vzoru futuristů nepokusil sepsat obdivný manifest věnovaný dotyku a jeho schopnosti

¹⁷ Alvin Toffler, *Šok z budoucnosti*, Práce, Praha 1992, s. 14.

¹⁸ Economy of Singapore, dostupné z: https://en.wikipedia.org/wiki/Economy_of_Singapore, citace: 6. 12. 2017.

akcelarovat soudobou ekonomiku¹⁹. Neboť producent z filmu *Joy* má pravdu: v dnešní společnosti je to především dotyk, co prodává.

Bylo by ale chybou redukovat potenciální manifest na moc doteku a sexuality. Taková redukce se při prvním zhlédnutí unboxingu nabízí. Vnoření prstu do měkké a poddajné fólie či hrubé a násilné otevření pomocí ostrého nože se zdají odkazovat k pronikání údu do pohlavního otvoru. Vizuální stránka jednotlivých videí k tomu přímo vybízí. Jde ale pouze o zavádějící podobnost.

Unboxing: MacBook Pro 2011 Core i7, 4GB of Ram, 128GB SSD

<http://www.youtube.com/watch?v=yoY-keXUdr8&feature=related>, citace: 27. 4. 2012, archiv autora.

Spíše než metaforou pohlavního aktu se unboxingová videa zdají být funkčním nástrojem, který dokáže v našem těle uvolnit hormony štěstí. Ty vytvářejí pocit uspokojení nejen při sexu, ale i při mnoha dalších aktivitách, jakými jsou například dálkový běh či materiální spotřeba.

K pochopení těchto rozdílů nám může pomoci psychiatrické a neurologické vysvětlení YouTube fenoménu ASMR (Autonomous Sensory Meridian Response), který s unboxingem a teleshoppingem sdílí téma doteku, avšak používá jej pro jiný účel. Cílem ASMR videí je navodit ambientní

¹⁹ V roce 1921 Marinetti veřejně představil a následně publikoval *Taktilní manifest*. Vyzývá k nové percepci dotyku a vyjmenovává pozitivní hodnoty, které by tento zlom v našem chápání lidského těla a tělesnosti přinesl. Nedotýká se konkrétně ekonomických a sociálních výhod takové společenské změny, spíše se nad ní zamýšlí. Filippo Tommaso Marinetti, *The Manifesto of Tactilism*, 1921, dostupné z: http://peripheralfocus.net/poems-told-by-touch/manifesto_of_tactilism.html, citace: 10. 5. 2018.

atmosféru, díky níž se divák fyzicky i mentálně uvolní. Popularita ASMR, které u uživatelů YouTube evokuje dočasné a pomíjivé okamžiky štěstí, vyvolala zájem vědních oborů zaměřených na výzkum lidského mozku.

Stejně jako unboxing vychází i tento internetový jev z tradice televizního vysílání – konkrétně ze show Boba Rosse z poloviny osmdesátých let minulého století, velmi specifického edukativního pořadu, v němž byla televiznímu divákovi představena široká škála malířských technik a jeho smysly byly zahrnuty „různými zvukovými stimuly, jako je kartáčování, třepání, škrábání, poklepávání, mluvení jemným hlasem a záměrnými a pomalými pohyby, a i úplným tichem“.²⁰ Ross ve své show předurčil pravidla, podle nichž se dodnes řídí naprostá většina ASMR videí.

J Hans, NIKONP7000-YM

http://www.youtube.com/watch?feature=player_embedded&v=QqgMCh46r4k, citace: 21. 12. 2017, archiv autora.

Ty lze snadno rozpoznat podle několika formálních znaků: je to v první řadě kamera zabírající tvář youtubera, jeho ruce a předmět, jehož se neustále dotýká. Existují ale výjimky, kdy ASMR videa imitují lékařské vyšetření zraku nebo chrupu. Youtuber se v takových případech shýbá nad kamerou a mluví na ni, jako by byla pacientem. Chybí zde interakce s předmětem.

²⁰ Bára Anna Stejskalová, *ASMR – Taktilní fenomény v audio-vizuální tvorbě a animaci*, diplomová práce, Filmová a televizní fakulta, Akademie múzických umění v Praze, Praha 2016, s. 13.

Důležitým aspektem je hlas vystupujícího a škála zvuků vyvolaná haptickým kontaktem se širokým spektrem objektů. Podmanivý šepot, škrábání a tření navozují u diváka jemné chvění v zátylku, které postupně přechází do celého těla a uvádí jej do stavu relaxace a uklidnění.

Vystupující, většinou ženy, s předměty různě manipulují. Pokud mají obal, tak je vybalují, což vytváří další druhy zvuků. Některé aktérky penetrují povrch objektů, jako v případě oblíbeného prorážení slupky jablka umělými nehty.²¹ Většinu dotykové činnosti doprovází tichý komentář. Ten popisuje natáčenou scénu a utvrzuje diváka v tom, že video není pouhým přízrakem, zdáním, ale odehrává se v naší fyzické realitě.

LE55ONS, *Galaxy S3 Screen Hammer Smash*

http://www.youtube.com/watch?feature=player_embedded&v=zs8NVl74uY, citace: 21. 12. 2017, archiv autora.

Zásahu na výsledné podobě videa má použitá audiotechnologie. Hlas a zvuky jsou snímány binaurálními mikrofony, které vypadají jako sluchátka do uší (tzv. pecky). Jimi zachycený zvuk velmi dobře imituje vlastnosti lidského sluchu.

Obliba ASMR neušla pozornosti youtuberek zaměřených na propagaci komerčních výrobků, které s některými prvky relaxačních klipů začaly pracovat. V některých videích dochází ke spojení ASMR a unboxingu. V

²¹ DaniASMR, *ASMR: scratching and nail resistance with an apple (FULL VERSION)*, dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=gJriJ-HPTYk>, citace: 7. 12. 2017.

mnohých případech se tato fúze setkává s nepochopením a odmítnutím. Kritické komentáře obviňují videa z vykonstruovanosti. Na základě analýzy negativních reakcí došli psychologové k pozoruhodnému závěru, že jejich autoři trpí nedostatkem serotoninu.²² Nervový systém lidí, které ASMR irituje, vykazuje podle těchto výzkumů velkou míru migrén, stresu, celkové nejistoty a podezíravosti vůči okolí. Trpí sníženou schopností produkovat dostatek hormonů jako endorfiny a oxytociny.

Tato tělesná nezpůsobilost je odlišuje od lidí, jejichž organismus je naopak schopný vyprodukovat dostatek hormonů štěstí. U této skupiny naopak hrozí reálné nebezpečí, že si na ASMR vytvoří závislost a budou neustále po youtuberkách vyžadovat nové a nové příspěvky, dopřávající jim opakované okamžiky tělesného uvolnění a radosti.²³

DetroitBORG, *Apple iPod Classic: (Part 1 of 2) Unboxing Generations 1-4*,

http://www.youtube.com/watch?feature=player_embedded&v=tKGlekOIItI, citace: 6. 11. 2012, archiv autora.

Těmto pocitům, o něž jde ve společnosti dotyku především, vděčí teleshopping, unboxing a ASMR za svůj úspěch. Naprostá většina jejich konzumentů věří v ideologii štěstí a na jejím základě si organizují svůj život.

²² Bára Anna Stejskalová, *ASMR – Taktilní fenomény v audio-vizuální tvorbě a animaci*, diplomová práce, Filmová a televizní fakulta, Akademie múzických umění v Praze, Praha 2016, s. 20.

²³ Zmíněné informace čerpám ze soukromého audioarchivu Matěje Smetany a Tomáše Uhnáka, který vznikl v rámci jejich výstavy *Motýli v břiše* v pražské galerii Fotograf během července 2015. Jedná se o rozhovory s psychology a fyzioterapeuty na téma ASMR a jejich profesního náhledu na tento internetový fenomén.

Původ tohoto přesvědčení lze nalézt v šedesátých letech minulého století, která vůči převládajícímu názoru o sebeobětování pro práci, rodinu a vlast postavila hodnoty štěstí a seberealizace jednotlivce.

Západní společnost i země východní Evropy se definitivně vzpamatovaly ze druhé světové války; vybudovala se potřebná infrastruktura, rodiny i jednotlivci byli materiálně zajištěni.²⁴ Již nebylo potřeba obětovat se pro znovuvybudování poválečné Evropy; bylo třeba nalézt nové hospodářské koncepce vedoucí k ekonomickému růstu. Akcelerace konzumní společnosti se tehdy jevila jako nejefektivnější strategie.

GhostRobo, *NINTENDO 3DS UNBOXING! US LAUNCH NIGHT!*

<http://www.youtube.com/watch?v=-lRbNobIXvw>, citace: 21. 12. 2107, archiv autora.

Změna životních priorit se v druhé polovině sedmdesátých let odrazila i v akademickém prostředí ustavením nového vědního oboru. Ekonomie štěstí se od svého počátku zaměřila na možnost empiricky změřit tuto specifickou a žádanou lidskou emoci. Snažila se tak vymezit vůči klasickým hospodářským teoriím, které pojmají jednotlivce jako množinu racionálních pohybů přispívající k hrubému národnímu důchodu. Příklonem ke konceptu štěstí začali ekonomové poukazovat na důležitost jednotlivce a jeho individuální spotřeby. Skrze individuální kontakt se subjektem, dlouhodobým sledováním jeho příjmů, hmotného vlastnictví a dostupnosti zdravotní a sociální péče se

²⁴ Pavel Bartoš, *Analýza Harveyho konceptu fordismu a flexibilní akumulace*, diplomová práce, Fakulta sociálních studií, Masarykova univerzita Brno, Brno 2010, s. 20.

pokoušeli popsat vliv těchto proměnných na jeho niterné pocity štěstí. Nakonec se však toto předsevzetí ukázalo jako těžko proveditelné, neboť narazilo na překážku v podobě pomíjivosti a neuchopitelnosti štěstí. Tento problém vedl k přesunu pozornosti od konceptu štěstí k méně kontroverznímu „Well-Being“,²⁵ jež se zaměřuje na dlouhodobý vztah jedince a jeho materiálního zázemí, který již lze vyhodnotit a popsat.

Z pohledu evoluční psychologie jsme schopni zažít pocit štěstí jen na krátký časový úsek. Naše tělo a náš mozek se vyvíjely během desítek tisíců let, kdy se lidé sdružovali do loveckých a sběračských tlup. Přežití jednotlivce v těchto dobách záviselo na maximální ostražitosti při vyhledávání potravy a schopnosti adekvátně reagovat na blížící se nebezpečí: „...není proto nijak překvapivé, že nás evoluce zformovala tak, abychom nebyli ani příliš utrápení, ani příliš šťastní. Umožnila nám, abychom prožívali přívaly jen dočasných příjemných pocitů. Dříve či později zaniknou a vystřídají je pocity nepříjemné.“²⁶ Jakékoliv dlouhodobé pocity štěstí by nás v tomto nemilosrdném prostředí znevýhodnily a omezily podstatně naši schopnost se adaptovat na nové a nezvyklé situace.

Hlas v unboxingových videích nás svádí k nakupování hraček a utvrzuje ve víře, že touto cestou lze dosáhnout štěstí. V okamžiku zakoupení vytouženého produktu se nám skutečně po těle šíří pocity vzrušení, které však rychle slábnou, až zmizí docela.

Spotřební společnost se halí do iluze, podle které je možné být šťastný díky nákupu krásných věcí. Ba co víc, toto štěstí lze donekonečna reprodukovat dalšími nákupy dalších krásných věcí. Nebo se můžeme zachovat jako dítě, které po rozbalení dárku neustále simuluje prvotní otevření krabičky s hračkou. Vkládá hračku do krabice, nemotorně ji zavírá, znovu ji otevírá a následně vykřikne překvapením.

²⁵ Carol Graham, *The Pursuit of Happiness, An Economy of Well-Being*, Brookings Institution Press, Washington D.C. 2011, s. 6.

²⁶ Yuval Noah Harari, *Sapiens, Od zvířete k božskému jedinci*, Leda, Praha 2012, s. 466 a 467.

Unboxingový dotyk má především funkci rituálního gesta, které zbavuje spotřební předmět vazeb k místu a času, v němž byl navržen, zkonstruován, vyroben a následně zabalen. Díky němu je plně integrován do Společnosti dotyku. Gesto penetrace balení neodkazuje pouze k sexualitě, nýbrž k přechodovému rituálu. Na základně několika přátelských pohlazení je do naší známé a přívětivé reality uvítán nový objekt. Stává se tak plnohodnotným členem společnosti, kde se vše točí okolo spotřeby informací a věcí, které mají zaručit nekonečné štěstí.

Třetí skupina předmětů a Konfrontační čtení

Na úplném začátku svých pravidelných výprav za unboxingem jsem se soustředil na téma člověka a jeho výrobního prostředku, na prvotní zájem, který mě k rozbalování výrobků dovedl. Na tuto otázku jsem se snažil

odpovědět poukázáním na rozpor mezi hlasem, který se dovolává našeho rozumového jednání, a kompulzivním chováním rukou.

Ve snaze nalézt uspokojivou odpověď a neztratit se v obrovském množství informací jsem v srpnu 2011 založil internetový blog, který mi následující rok a půl sloužil jako internetová platforma k publikování postřehů z mého interního výzkumu a zároveň jako archiv nalezených textů, videí a fotografií na téma unboxing.

Kytara, která se připojí okolo 2´50, je přesně zaříznutá a vnese do poslechu lahůdky typu jemný šelest strun, rezonující dřevo korpusu či šum analogového pásu na pozadí – posluchač je odtransportován pár desítek let zpět, kdy digitální ticho neexistovalo a signál žil i v pauzách.

audiodrom.cz/recenze/zesilovace/278-plinius-sa-reference.html?start=1, citace: 24. 9. 2011

Název blogu odkazuje na knihu *Jedna skupina předmětů* a na Ecův esej *Dvě skupiny předmětů*. Pro nejednoznačnost soudobých výrobních prostředků jsem blog pojmenoval *Třetí skupina předmětů*.²⁷

Tyto předměty jsou zároveň výrobními prostředky i spotřebním zbožím. Svou existencí zpochybňují přetrvávající ideologii práce a generují nové typy lidských činností, schopné propojovat honorovanou a nehonorovanou práci s volným časem a spotřebou. Pro některé z nich máme pojmenování. Jedná se o prokrastinaci, sociální a kulturní kapitál, spoluspotřebitelství či sdílená ekonomika. Jiné na své objevení a pojmenování ještě čekají. Fyzický vzhled třetí skupiny předmětů neodkazuje k průmyslovým strojům, ale k objektům jako židle, lampy či pohovky. Jejich pomocí si lze nejen vydělat na živobytí, ale svou vizualitou pomáhají některým jednotlivcům vylepšit si sociální status. Jako příklad mohou sloužit počítače a telefony společnosti Apple, jejichž nákupem a vlastnictvím se odlišuje jedna skupina obyvatel od všech ostatních.

²⁷ Jirka Skála, *Third Family of Object*, dostupné z: <https://thirdfamilyofobjects.blogspot.cz>, citace: 26. 10. 2017.

Každý z nás svým způsobem věříme v možnost, že lze ovládnout prostor a čas – skrze technologie. Přistoupili jsme na tuhle víru a audiofilové jsou pouze jedna z těch nejradiálnějších a tím pádem i nejzajímavějších sekt.

Jirka Skála, 3. text, 2011, archiv autora

V rozmezí čtrnácti dní až jednoho měsíce jsem na blogu publikoval vybraná videa a texty. Zpočátku se jednalo o unboxingové video doplněné o krátký literární útvar, fejeton či povídku. S rozšiřujícím počtem příspěvků se blog stal shromaždištěm protichůdných představ o předmětech a jejich rozbalování. Tváří v tvář nesourodosti se má pracovní metoda postupně proměnila. S přiznáním, že odpovědi na položené otázky nenaleznu sám, jsem se zaměřil na autentické výpovědi v rámci internetu. Z interní sbírky odkazů na zajímavá videa, příspěvky v rámci diskuzních fór, komentáře nalezené na sociálních sítích a recenze nových výrobků začaly vznikat poetické útvary složené z řady pohyblivých obrazů, krátkých textů a fotografií s nízkým rozlišením. Technika stříhání, škrtání, mísení a překrývání mnohem lépe odrážela moji zkušenost s internetem a s digitálními technologiemi. Umožňovala mi nahlédnout témata, jež jsem předtím nedokázal jasně a přesně verbalizovat.

Během patnácti měsíců bylo na blogu publikováno na dvacet příspěvků, z nichž pět jsem si sám pro sebe pojmenoval jako koláže. Každá z nich se soustředí na specifickou formu rozbalování produktů či internetové trendy spjaté s digitálními technologiemi a staronovými druhy spoluspotřebitelství.

Carrie píše a z otevřeného okna se dívá na malebné panorama New Yorku. Jak dokonalé? Typická Carrie. Slyším ji potichu předříkávat: „Později toho dne mě napadlo, že...“ Pak, když jejímu milovanému počítači odešel motherboard, Aidan jí pomohl. To byl opravdu nešťastný den pro Carrie

Bradshaw. Při pomyslení, že by již nemohla psát své geniální články, mi bylo smutno. Aidan ji ale zachránil. Samozřejmě. Carrie se vyčerpala při nákupu příliš mnoha párů Manolos, a tak jí koupil nový MacBook. Ten, který tak nenáviděla, že ho vrátila a začala psát na svém prehistorickém PowerBooku G3.

Keepitclassyalabama.blogspot.com/2011/10/how-i-am-relating-death-of-steve-jobs.html, citace: 15. 10. 2011, volně přeložil Jirka Skála

V případě první koláže (3. text) se jedná o záznamy unboxingu sluchátkových zesilovačů, kapesních audiopřístrojů vycházejících z tradice hi-fi spotřebičů a audiofilie. Jedná se o volnočasovou aktivitu zaměřenou na poslech hudby ve vysoké kvalitě. Video se střídají s uhrančivými popisy zesilovačů jako Accuphase a Luxman, které svým designem a použitými materiály odkazují ke vzhledu průmyslových strojů. Ve svém uživateli vytvářejí pocit solidnosti a naděje, že s nimi dosáhne stejného zážitku jako při poslechu živé hudby. Vše uzavírá několik odstavců tematizujících touhu spotřebitelů po dokonalé reprodukci a jejich neschopnost tohoto cíle dosáhnout.

Následující koláž (5. text) je pravděpodobně nejosobnější příspěvek z celého blogu. Posloužila mi jako platforma k prvnímu a nejistému pokusu uvědomit si vztah k výrobkům, s nimiž každodenně přicházím do styku. Počítače společnosti Apple používám posledních dvacet let z několika jasných a zřejmých důvodů. Můj výběr osobního počítače se odehrává v kontextu uměleckého světa, kde jsou notebooky, desktopy a smartphony Apple dominantními nástroji výtvarnictví. Být umělcem znamená pro mnoho z nás i nepsanou povinnost vlastnit produkt této firmy. Samotná koláž se ale soustředila na méně jasné a podvědomé důvody mého výběru. Pokusil jsem se je lapit skrze čtyři autobiografické vzpomínky na unboxing čtyř počítačů Apple. Snažil jsem se v nich vybavit první setkání s každým z nich, první fyzický kontakt s jejich designem, s klávesnicí, s myší, ale i první pohlazení loga s nakousnutým jablkem. Tyto vzpomínky jsou doplněny unboxingovými

videi, která zachycují rozbalování původního a nedotčeného balení s dvacet pět let starým Macintoshem nebo bezprostřední teenagerovské dovádění při otevření krabice se starým stolním počítačem.

Opravdu to nebylo lehké. Jediné, co po nás Steve Jobs na začátku chtěl: „Ať to není moc roztomilé.“ (...) Představili jsme mu tedy dvě varianty – jedno s vykrojením a jedno bez něj. Druhý návrh v případě, že by o tom prvním prohlásil, že je až moc roztomilý. Naštěstí ho ten kousanec zaujal.

Creativebits.org/interview/interview_rob_janoff_designer_apple_logo, citace: 15. 10. 2011, volně přeložil Jirka Skála

7. text se zaměřuje na digitálně-analogový převodník DTA 1541A, jenž se v nultých letech stal pro mnohé audiofilů vzorem při hledání optimální zvukové reprodukce. Internet je plný návodů a fotografií, jak tento převodník nalézt, vyjmout a použít v novém typu audiozařízení. Tématem druhé části koláže jsou coververze písničky *Best Thing I Never Had* americké zpěvačky Beyoncé. Originální verze a videoklip se na serverech iTunes a YouTube objevily v polovině roku 2011. Od té doby bylo na nejrozličnějších internetových rozhraních publikováno nesčetné množství coverů této skladby. Na jejich příkladu lze velmi dobře popsat propojení ideologie sdílení informací a spoluspotřebitelství s nadnárodními společnostmi. V tomto případě s firmou Google, s hudebním nakladatelstvím Parkwood Entertainment a s distribuční společností Columbia Records. Spolupráce aktivních uživatelů internetu a korporací vedla k akceleraci spotřeby a zvýšení poslechovosti písničky v rámci světové populace.

Byl jsem překvapen, a tak jsem hledal dál a dál a našel stovky a stovky coververzí téhle skladby. Pokaždé stejný song, stejné tony, stejná intonace, stejná technologie, ale v jiném domě, s jinými předměty a jinými těly. Je to vlastně pořád to samé, ta samá písnička, ale proč si ji nezahrát, a to

pořádně. Je to ta nejlepší věc, co jsem kdy slyšel, chtěl a měl.

Jirka Skála, 7. text, 2011, archiv autora

Předmětem další koláže (10. text) jsou kulturní statusy spotřebních výrobků. Vlastnictví některých z nich nabízí majiteli jak specifické užité funkce, tak symbolickou hodnotu, díky níž se může stát členem vysněné společenské skupiny, jako je tomu v případě kabelky Birkin francouzské módní značky Hermès. Koláž je složena z unboxingových videí a z citací převzatých z internetových blogů a diskuzních fór. Samotná Birkinka v sobě spojuje tradici Haute couture, která dbá na dokonalé provedení a ruční výrobu, a příhodu, v níž figuruje francouzsko-britská herečka Jane Birkinová. Jednou v letadle si Birkinová svému spolucestujícímu postěžovala na nepraktičnost kabelky Hermès. Neměla ponětí, že oním cestujícím byl výkonný ředitel firmy Hermès. Společnost se na základě hovoru s Birkinovou rozhodla přehodnotit výrobní strategii, dosud zaměřenou především na potřeby klientek reprezentovat své sociální postavení. Od té doby akcentuje i praktické požadavky pracujících žen z vyšší společnosti. Přitažlivost kabelky Birkin je vystavěna na rozmazávání jasně definovaných hranic mezi prací a reprezentací.

Kajak12, Mario a jiní uživatelé čipu TDA 1541 to můžou popírat, jak chtějí, ale jedno je jisté, PHILIPS 1541 je až druhou generací digitálně analogových převodníků.

archiv autora

Poslední koláž (13. text) se zabývá trainspottingem, první historicky doloženou geek zábavou, jejíž kořeny sahají až do poloviny 19. století. V koláži se prolínají dva druhy textů. V prvním případě se jedná o krátké popisy a recenze lokomotiv a vlakových souprav ze serveru vlaky.net. Svým poetickým stylem navazují na tradici insitního psaní. Naprostá většina uživatelů internetu se díky vzájemnému prolínání spotřeby a sdílení stává bezděčnými

autory tohoto literárního stylu. Za druhé se jedná o několik ukázek z eseje *Trainman (Darius McCollum) Sentenced* amerického blogera Davida Feige.²⁸ Zaměřuje se v něm na příběh amerického trainspottera Dariuse McColuma, jehož obsesivní chování vedlo k porušení zákona a odsouzení k nepodmíněnému trestu pěti let. Hlavní podíl na vynesení přísného rozsudku pravděpodobně nese Dariusova barva pleti a příslušnost k vyloučené skupině newyorského obyvatelstva. Tvrdost trestu vede autora úvahy k názoru, že trainspotting je společensky uznáván jako doména bílého nebo středostavovského muže.

Po prvních měsících existence blogu jsem došel ke zjištění, že ani forma koláže není samospasitelná. Zacyklil jsem se v koloběhu vyhledávání videí, čtení textů a publikování příspěvků. Přirozenou odpovědí na intenzivní interakci s internetem, na stovky hodin strávených ve společnosti počítače, bylo rozhodnutí některé z příspěvků prezentovat na veřejnosti formou živých akcí.

Birkinová tvrdí – podle módního spisovatele Dana Thomase –, že v letadle z Paříže do Londýna seděla hned vedle ředitele módního domu Hermès Jeana-Louise Dumase. A zrovna, když otevřela ručně dělaný zápisník právě téhle firmy, vypadlo jí ven několik volně vložených papírů s poznámkami. Dumas si od ní diář půjčil a vrátil jí ho o několik týdnů později s kapsami všitými do vnitřní strany desek. Což se od té doby stalo běžnou věcí. Birkinová si mu také postěžovala, jak nemůže najít pořádnou víkendovou koženou kabelu a přesvědčivě mu popsala, jak by taková taška měla vypadat. Krátce poté taška dorazila do jejího bytu se vzkazem od Dumase.

www.facebook.com/pages/Birkin-Bag-Herm%C3%A8s/28926451969?v=info, citace: 15. 12. 2017, volně přeložil Jirka Skála

²⁸ Indefensible, The Intermittent Musings of a Pedantic Public Defender..., *Trainman (Darius McCollum) Sentenced*, dostupné z: <http://davidfeige.blogspot.cz/2005/04/trainman-darius-mccollum-sentenced.html>, citace: 1. 12. 2017.

Obrátil jsem se proto na své předchozí umělecké aktivity, konkrétně na video *Čelechovský/Mrázek* a na performativní práci *Cizorodá tělesa*, z roku 2009 a 2011. Obě práce spojuje autorská metoda Konfrontačního čtení, která mi zpočátku sloužila k nalezení nových způsobů prezentace příběhů a povídek skrze tištěný text či performativní umění.²⁹

Rozhodl jsem se na ni navázat a přizpůsobit ji publikovaným kolážím. Z těch se staly montáže čili partitury určené k realizaci živých vystoupení. Při přípravě konfrontačních čtení jsem vycházel z odkazu avantgardy a participativního umění, především z československé meziválečné avantgardy, z performativních přednášek a z uměleckých kolektivů zaměřených na fenomén Collective Reading.

Razítko na originálu je pravidelně vyraženo a má nepřerušované kraje, ale razítko na fejku vypadá měkce a okraje má roztřepené.

bagbible.com/blog/how-to-spot-a-fake/hermes/, citace: 15. 12. 2011, volně přeložil Jirka Skála

V prvním případě jsem navázal na práci Jindřicha Honzla, na jeho aktivity v pražském divadelním prostoru Divadélko pro 99,³⁰ které vedl mezi lety 1939 až 1941. Náplní tohoto avantgardního divadla byly převážně Honzlovy autorské montáže složené z převzatých textů, jako je *Román lásky a cti*, experimentální hra vystavěná na milostných dopisech spisovatele Jana Nerudy a spisovatelky Karolíny Světlé. Nechal jsem se inspirovat především způsobem jejich provedení, kdy herci používali minimum výrazových prostředků. Svá vystoupení zpravidla omezili na jednoduchý přednes textu. Honzl zároveň nechával přes jejich těla promítat filmový pás či diapozitivy. Z důvodu stísněného prostoru a nepravidelného provozu vystupovali herci v civilních šatech a bez nalíčení, přičemž některá z vystoupení se odehrála pouze jednou.

²⁹ V úvodním textu *Performance, paralelní historie, konfrontační čtení* na blogu Konfrontační čtení jsem se pokusil o obšírnější definici této autorské metody, dostupné z:

<http://konfrontacniciteni.blogspot.cz/2012/11/performance-paralelni-historie.html>, citace: 1. 12. 2017.

³⁰ Jindřich Honzl, *Divadélko pro 99*, Orbis, Praha 1964.

Měl jsem Ty noci rád, když mi pod oknem produněla ona čtveřice. Ono ji bylo slyšet už od výjezdu z šest kilometrů vzdálené Olomouce. Otevřené okno v pokoji přinášelo do pokoje onen krásný zvuk. Vychutnával jsem si jej a těšil se další takovou jízdu. Tehdy jsem s foťákem neběhal po nádražích a kolem trati. Jen jsem občas vysedával ve Velké Bystřici na rampě a sledoval dění. Od té doby se toho změnilo. Berty postupně mizely v propadlišti dějin nebo pod hořáky autogenů a mně zůstaly jenom tyto vzpomínky.

<http://www.vlaky.net/zeleznice/spravy/3964-Kdyz-mi-pod-oknem-sestivalce-dunely/>, citace: 13. 2. 2012

U performativních přednášek³¹ mě zaujal obdobný přístup, způsob, jakým aktér vystupuje před diváky, jak přednáší, jak předcítá a jak demonstruje své myšlenky interakcí s projekcí, s objekty, s participanty. Zajímalo mě, jak autoři performativních přednášek pracují s narací, jak sdělují příběhy a informace. Neboť u tohoto typu performativního umění převažují v posledních desetiletích emancipační a na sebevzdělání zaměřené strategie nad konceptuálním uvažováním, což v mnohých případech vede k odlišnému způsobu předávání individuální zkušenosti, než na jakou jsme zvyklí v tradici současného umění.

Darius byl obviněn z pokusu o krádež – vypůjčil si soupravu metra a následně ji vrátil podle drážního itineráře. Darius nepřišel svou činností k láhvím drahého vína či luxusním autům, ani nepodnikl cestu okolo světa, jen trávil své dny uklízením špinavých autobusů nebo opravou elektrického vedení v přítmí tunelů, hluboko pod zemí.

<http://davidfeige.blogspot.com/2005/04/trainman-darius-mccollum-sentenced.html>, citace: 16. 2. 2012, volně přeložil Jirka Skála

³¹ Patricia Midler, Teaching as Art: The Contemporary Lecture Performance, *A Journal of Art and Performance*, MIT Press, Cambridge, Jan 2011.

U Collective Reading³² mě zajímal jednoduchý akt hlasitého předčítání vybraných textů, který se za určitých okolností stává emancipační technikou. Tu využívají ty skupiny obyvatel, které se snaží o předefinování svého postavení v rámci společnosti. Tímto způsobem předčítání se hlavně zabývají ženské spolky zaměřené na feministickou literaturu. Nejznámějšími představiteli tohoto participativního umění jsou skupiny jako *Dance If You Can* a *No Reading After Internet*. Prvopočátky této tradice lze zahlédnout v participativním hnutí Proletkult, působícím v Sovětském svazu na přelomu dvacátých a třicátých let minulého století.³³

To, co začalo jako snaha o definování novodobých výrobních prostředků, se na základě vědomé inspirace meziválečnou avantgardou a participativním uměním vyvinulo v následujících letech ve specifickou uměleckou formu, jež během prvních dvou vystoupení získala ucelenou podobu. Finální představení všech pěti koláží proběhlo v září a v říjnu 2012 v pražské galerii Hunt Kastner.

Jednou experimentovala se svou individualitou a společenskými vztahy. Zažila řadu silných a neočekávatelných emocí. Její kortikální uzel ji následně vyřadil z provozu. Jedná se o automatické vypnutí v případě, že dron začne znovu pociťovat emoce.

http://en.memory-alpha.org/wiki/Seven_of_Nine, citace: 15. 12. 2012, volně přeložil Jirka Skála

Tento výstavní prostor (přízemní místnost se samostatným vstupem a s velkými okny do ulice) je svou rozlohou a lokací pro realizaci konfrontačních čtení optimálním místem.

Čtení se zúčastnilo dva až pět aktérů a jeden technik. Množství participantů se odvíjelo od komplexnosti textu. V samotném prostoru byl ve

³² Maiko Tanaka, *Making it Work — Read-in*, dostupné z: http://fusemagazine.org/2013/11/36-4_tanaka, citace: 4. 11. 2014.

³³ Jako příklad může sloužit fotografie z knihy Linn Mally *Culture of The Future*, na níž je vyobrazena scéna z kolektivního čtení básně *Evropa* od Walta Whitmana z roku 1918, dostupné z: <https://publishing.cdlib.org/ucpressebooks/view?docId=ft6m3nb4b2;chunk.id=0;doc.view=print>, citace: 4. 12. 2017.

výši stropu zavěšen projektor s mediálním přehrávačem, k němuž byl připojen aktivní reproduktor, mixážní pult a přijímač bezdrátového mikrofону.

Ten využívali všichni čtenáři. Předčítali své pasáže a navzájem si předávali mikrofón. Někdy galerii opustili a četli na chodníku a na silnici.

Texty se pravidelně střídaly s projekcí videí a fotografií na jedné ze stěn výstavního prostoru. Technik vše ovládal dálkovým ovladačem mediálního přehrávače či pomocí počítače.

Mé spojení s kolektivem bylo přerušeno před čtyřmi roky. Pokud zemřu, všechno čeho jsem za tu dobu dosáhla, všechno co jsem zažila jako jednotlivec, to všechno bude ztraceno. Mé vzpomínky, moje zkušenosti... to bude jako kdyby... jako kdybych nikdy neexistovala.

<http://www.quotes.net/mquote/866635>, citace: 25. 7. 2017, volně přeložil Jirka Skála

Z odstupu pěti let se musím přiznat k chybě v úsudku. Na samotném počátku mého zájmu zaměřeného na soudobé technologické výrobky jsem nabyl přesvědčení, že lze o desktopech, o laptotech, o chytrých telefonech uvažovat jako o vertikálních vrtačkách či horizontálních soustruzích. Jako naprostá většina uživatelů digitálních technologií o zmíněných přístrojích přemýšlím v kontextu fordismu, skrze specifický sociální a hospodářský konstrukt, který se v rámci západní hemisféry ustanovil před sto lety. Fordismus dává předmětům a lidem přesně vymezený prostor a účel. Z pozice tohoto stereotypního uvažování o věcech vzniklo moje neporozumění soudobým společenským proměnám.

Pokud strávíte nějaký čas na internetu, postupně pochopíte, že ať se v jeho zdánlivě nekonečném prostoru objeví cokoli, od těch nejvíce komerčních projektů po jakýkoliv projev infantilnosti, vše se snaží maskovat zdáním racionality. Digitální technologie jsou ze své podstaty schopné

transformovat jakoukoliv lidskou činnost do využitelné roviny. Vše je přepisováno do jednotného kódu. A proto, používáme-li počítač a jsme-li připojeni k síti, přirozeně se přizpůsobujeme této danosti. Podléháme jí. Vlastně jsem skoro nikdy na internetu nenarazil na zbytečnou aktivitu, bez potřeby edukace, sebe prezentace, vytváření vlastního mýtu.

Jirka Skála, Montáž č. 7, 2013, archiv autora

Chvíli mi trvalo, než jsem se odhodlal odvrhnout myšlení spojené s fordistickým viděním světa a pokusil se nahlédnout v širším horizontu sociální vztahy, v nichž jsou soudobé výrobní prostředky ukotveny. Můj zájem se přesunul od přístrojů na samotnou interakci s jejich okolím. Z území unboxingu jsem vykročil směrem do nitra kontinentu Společnosti dotyku. Do míst, kde se novým způsobem definují lidské aktivity jako práce, zábava, odpočinek, volný čas, prokrastinace a lenost. Jedná se o místo, které jsem nevědomky navštěvoval posledních dvacet let. Teprve díky blogu a konfrontačním čtením jsem byl schopen se na každodenní setkávání se člověka s počítačem a s internetem podívat nově. Tento typ lidské činnosti se mi zjevil jako ještě neobjevený a nepopsaný kontinent, kde jazyk, čas a prostor podléhají odlišným civilizačním normám.

V listopadu 2012 jsem ukončil veškeré aktivity na blogu *Třetí skupina předmětů* a založit blog nový. Nese jméno *Konfrontační čtení* a první texty, fotografie a videa na něm byly uveřejněny na konci téhož roku. Tento internetový vývěsník měl relativně dlouhé trvání. Naposledy jsem na něm publikoval na podzim 2015.

Vymontujte poškozené části, opláchněte je v destilované vodě a smyjte z nich zbytky kávy.

archiv autora

Jedním z prvních příspěvků zavěšených na této platformě je Montáž č. 6. Zaměřil jsem se v ní na proměnu lidského těla v kyborga, ve stroj. Inspirací mi byly následující motivy. Za prvé se jedná o uživatelské reakce na hlasový komunikátor Siri, který se v roce 2011 stal součástí mobilních telefonů společnosti Apple. Partitura tematizuje počáteční nezpůsobilost programu rozumět anglickým přízvukům, především skotskému akcentu. Zároveň se zaměřuje na jeho schopnosti odpovědět na otázky týkající se lidské existence. Dále je součástí montáže skrumáž gifů, fotografií, komentářů a básní věnovaných Sedmé z devíti, postavě z vesmírné ságy *Star Trek: Voyager*, jejímž poznávacím znamením je implantát nad levým okem. Sedmá se odmítá podrobit nátlaku lidí a vzdát se technologií, které jsou již trvalou součástí jejího těla, a nehodlá se stát znovu člověkem. Naprostá většina použitého materiálu dotýkajícího se v rámci scénáře postavy Sedmé pochází z webových stránek queer aktivistů či komunit, pro něž je vzorem alternativního způsobu přemýšlení o individualitě v rámci blízké i vzdálené budoucnosti. Třetím inspiračním zdrojem mi byly fotografie a videa designových, ručně vyráběných sluchátek, jejichž tvar vychází z odlitku ušní dutiny svého uživatele. Jedná se o implantáty vytvořené za účelem co nejlepších a nejprívětivějších konzumací hudby.

Několik vteřin poté, co jsem začal mluvit, se změnila nálada v místnosti. Lidé v okolí zvedli oči od svých notebooků a začali si nás prohlížet, jako zombie. Byly vzhůru a nebyly spokojené.

David Sax, *Destination: Laptopistan*, <http://www.nytimes.com/2010/12/05/nyregion/05laptop.html>, citace: 5. 5. 2014, volně přeložil Jirka Skála

V následujícím scénáři (Montáž č. 7) jsem se zaměřil na tzv. notebookstariány pracující na přenosných počítačích v prostředí kaváren nebo knihoven, v nichž vytvářejí neformální pracovní komunity. Jedná se zpravidla o živnostníky či osoby samostatně výdělečně činné. Část těchto lidí není schopná svou práci realizovat v soukromí svých pracoven či domů, proto

vyhledávají veřejně přístupné prostory ve svém okolí. Teprve v přítomnosti dalších jedinců sehnutých nad září svých laptopů jsou schopni soustředit se na práci. Až pod nenásilným dohledem ostatních se donutí k pracovnímu výkonu. To vše v prostředí, které bylo do nedávné doby zaměřené na relaxaci a volnočasové aktivity. Máme co do činění s dalším ze společenských trendů, které vedou k redefinování veřejného prostoru. Další součástí koláže je téma sociální nejistoty, jejíž odvrácenou stranou je agresivní a zkratkovité jednání v prostředí internetu. Toto chování je reflektováno skrze otázku zobrazování ženského těla v kyberprostoru a několika krátkými videoukázkami z YouTube kanálů, jako je TheAngryGrandpaShow³⁴, Boogie2988³⁵ a Crobn³⁶.

Notebookstarián poskytuje zázemí a pocit nezávislosti, ale zároveň většina jeho obyvatel tajně touží po vládě tvrdé ruky. Tak sem chodí na dvě, čtyři nebo osm hodin, aby pracovali, protože doma to neumí.

David Sax, *Destination: Laptopistan*, <http://www.nytimes.com/2010/12/05/nyregion/05laptop.html>, citace: 5. 5. 2014, volně přeložil Jirka Skála

Výsledná podoba čtení se sestává ze čtveřice účastníků: čtenáře, operátora projekce a dvou aktérů, z nichž jeden drží televizi a druhý stojí na reproduktoru. V montážích je jim odebrána možnost aktivity, zatímco z přístrojů se naopak stávají živí nositelé sdělení. Participantů již nejsou plnohodnotnými aktéry rozehrávajícími emancipační strategie, jako tomu bylo u předchozích konfrontačních čtení, kde svou aktivitou propůjčovali hlas obyvatelům Společnosti dotyku, jejich názorům, komentářům a lamentacím. Jejich pasivita odkazuje k povaze post-industriální společnosti, kde není jasně definovaný rozdíl mezi subjektem a objektem. Člověk se v ní může za dosud

³⁴ TheAngryGrandpaShow, dostupné z: <https://www.youtube.com/user/TheAngryGrandpaShow/videos>, citace: 4. 12. 2017.

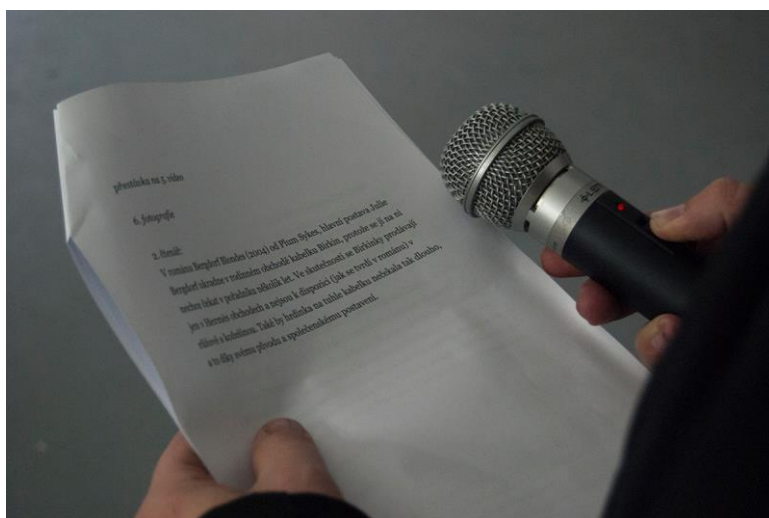
³⁵ Boogie2988, dostupné z: https://www.youtube.com/channel/UC4_bwov47DseacR1-ttTdOg, citace: 4. 12. 2017.

³⁶ Crobn, dostupné z: <https://www.youtube.com/user/CROBN/videos>, citace: 4. 12. 2017.

nepojmenovaných příčin stát ovládanou věcí a přístroj může suplovat úlohu aktéra.

12. září 2012 se v galerii Hunt Kastner v Praze odehrála premiéra 3. textu. U příležitosti výstavy *Třetí skupina předmětů a konfrontační čtení*. Na akci participovali Adéla Täubelová a Jan Trejbal, foto: Aleš Čermák.

Následující týden se na stejné výstavě ve stejné galerii uskutečnila repríza 10. textu. Během akce vystoupili: Bára Mrázková, Jana Šárová a Jan Trejbal, foto: Vojtěch Fröhlich.

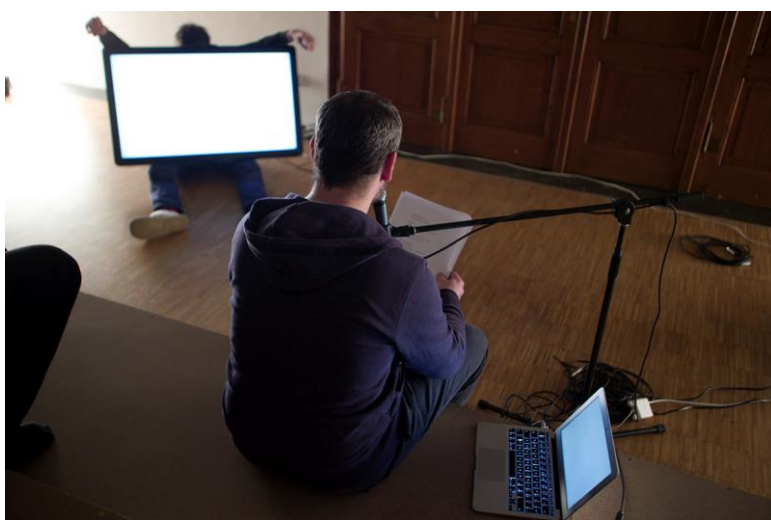
O sedm dní později, 29. září, následovala repríza 5. textu. Opět ve stejné galerii v rámci stejné výstavy. Této participativní práce se zúčastnili: Filip Jakš, Bára Mrázková, Jana Šárová a Jan Trejbal, foto: Bára Mrázková a Magda Stanová.

Předposlední akcí byla repríza 7. textu. Tentokrát se účastnili: Filip Jakš, Jiří Ptáček a Marek Přikryl, foto: Štěpán Pech.

Finální vystoupení se uskutečnilo 10. října 2012. Jednalo se o reprízu 13. textu, foto: Katherine Kastner.

24. ledna 2014 se během zahájení výstavy *I v kávové lžičce se odráží slunce* v Šalounově vile v Praze odehrála repríza Montáže č. 6 a č. 7. Vystoupili David Přílučík a Jiří Žák, foto: Radek Dětinský.

V pátek 25. dubna 2014 se uskutečnila realizace Montáže č. 7, a to v rámci výstavy *The Sky is Blue in Some*

Other Way v madridské Galería Elba Benítez. Akce se zúčastnili Alberto G. Palomo, Pepe Suárez a Elena Urucatu, foto: Luis Asín.

V průběhu května byla v rámci výstavy *Jirko, pracuj!* v českobudějovické Galerii Měsíc ve dne realizována další veřejná prezentace Montáže č. 6 a č. 7. Jednalo se o čtvrtou reprízu a participoval na ní Jakub Albín, Tadeáš Husar, Michal Vavrečka a další, foto: Petr Brožka.

Uprostřed července 2015 se v jednom z pražských veřejných parků uskutečnila prezentace Montáže č. 7. Akce se odehrála pod patronací festivalu *Neighbourhood Boogie-Woogie*. Čtení se zúčastnila Katherine Kastner, Marek Přikryl a Piotr Sikora, foto: Hynek Alt.

V dubnu 2016 v ostravské galerii Plato, v rámci dvoudenního literárního sympozia *Grafomani, vypravěči, producenti*, byla provedena zatím poslední prezentace Montáže č. 6 a Montáže č. 7. Participoval na ní Radim Langer, Cyril Motýl a Kateřina Svitáková, foto: Aleš Čermák.

Studio Letná

Nová kapitola konfrontačních čtení je spjata se Studiem Letná, malým výstavním prostorem ateliéru Intermédia 2 na Akademii výtvarných umění v Praze, který jsem v roce 2012 převzal od Aleše Čermáka a Janka Rouse. Následující dva roky jsem zde s pomocí studentů Akademie uspořádal šestnáct živých akcí a přednášek.

V některých specifických performativních a participativních pracích jsem se zaměřil na nalezení co nejefektivnějšího způsobu cestování územím Společnosti dotyku. Zároveň jsem skrze mapování performativního a participativního umění 20. století vyhledával emancipační techniky, které by

mi pomohly kriticky nahlédnout změny zapříčiněné expanzí této sociální reality. Tato témata se nevědomky objevila již v předchozích konfrontačních čteních. Ve studiu Letná jsem s těmito tendencemi vědomě pracoval a pokoušel se je zde plně rozvinout. Po dvou letech hledání nakonec vzniklo participativní cvičení *Fyzické cvičení s digitálním obrazem* a performativní práce *Litanie prekariátu*.

První akce vychází ze situacionistických *dérive*. Na rozdíl od originálních vzorů z padesátých let jsem se nezaměřil na objevování a mapování tehdejších velkoměst, vedoucí k novým psychogeografickým mapám, ale na servery firmy Google. Rozhodl jsem se prozkoumat kyberprostor internetové služby YouTube, poskytující svým uživatelům možnost sdílet videa k soukromým či profesním účelům.

Konkrétně jsem se nechal inspirovat článkem *Konstruovaná situace a její okamžik v čase* výtvarného umělce a teoretika Václava Magida. Text byl publikován v roce 2008 v *Sešitě pro umění a spřízněné zóny*. Magid v něm srovnává *dérive* s brouzdáním po internetu: „Množství lidí praktikuje virtuální *dérive* v potřebě *surfování* po internetu jako formu útěku před stresem z každodenních úkolů produkce...“³⁷ Tato krátká věta mě zaujala. Předsevzal jsem si, že naleznu způsob, jak ordinérní interakci s internetem přiblížit situacionistickému vzoru.

Doposud jsem uspořádal čtyři virtuální procházky. Z původního setkání několika lidí a sledování YouTube se postupně vyvinulo propracované cvičení³⁸ zaměřené jak na bloumání po internetu, tak na schopnost jednotlivce uchopit tuto globální komunikační síť prostřednictvím mentálního mappingu. O směru putování částečně rozhoduje jednoduchý pohyb těla, jakým je kliknutí myši při výběru videa.

Samotná akce vyžaduje místnost s počítačem, projektorem a se zvukovou aparaturou. Na začátku se představí čtyři „kompostéři“, kteří

³⁷ Václav Magid, *Konstruovaná situace a její okamžik v čase*, *Sešit pro umění a spřízněné zóny*, AVU, Praha 2008, s. 33 až 60.

³⁸ Na finální podobě cvičení má zásluhu následující trojice: Hynek Alt, Lukáš Havlena a Tomáš Kajánek.

připravují živnou půdu pro následující procházku. Každý z nich má k dispozici přibližně půl hodiny, aby promítl svá oblíbená YouTube videa. Všichni využívají Google účet založený přímo pro účely cvičení. (Třetí cvičení proběhlo v anonymním režimu, který nesleduje historii zhlédnutých videí, následkem čehož nám Google nabízel přístup pouze k nejsledovanějším a nejpopulárnějším videím, často s velmi pochybným a někdy až násilným obsahem.) Díky samostatnému účtu a kompostérům se uvnitř vzdáleného serveru zrodí nový avatar, průvodce kyberprostorem, pro následující část akce. Ta se může protáhnout na několik hodin, ale i na celý den. Záleží na schopnostech organizátora a na ochotě samotných participantů.

Následuje ta nejzábavnější část dne, kdy se každý z účastníků může na několik desítek minut akce účastnit, i opakovaně. A to následujícím způsobem: na konci každého videa naskočí na plochu projekce nabídka devíti nebo dvanácti videí, takzvaných suggestions. Každý participant se podle ní orientuje. Najede kurzorem myši na jedno z nich a kliknutím jej spustí. S pomocí avatara se tak pokusí objevit co možná nejvíce videí s netušeným obsahem, které jsou zapsány v serverech soukromých korporací, jako je právě Google. Prochází s ním virtuální prostory, jež jsou pod dohledem výkonných algoritmů neustále přestavovány podle potřeb jednotlivých uživatelů.

Díky této akci jsem měl v posledních třech letech možnost vidět velké množství videí s nejrůznějším obsahem. Ať už to byly traktory s nástavbami na kácení stromů, podomácku vyráběné cirkulárky, návody na výrobu malé brusky ze starého harddisku, ruské soutěže v latinském tanci, dětské kanály, upoutávky na válečné filmy, hnětení velkých kusů těsta ze žvýkaček, dokumenty z amerických věznic, reality show s Lil Waynem, recenze digitálních fotoaparátů, videozáznamy zvířecích mazlíčků, slideshows ze svatebních obřadů, efektní záběry surfigu na obřích vlnách, přednášky Slavojě Žižeka a politicky orientované vlogy.

Cvičení zároveň ukazuje, jak na sebe masová spotřeba bere podobu nehonorované práce. Ta je postavena se nepsané úmluvě mezi spotřebitelem a

poskytovatelem internetového připojení a obsahu. Díky ní může relativně vysoké procento světové populace sdílet veliké množství dat. Přičemž samotná internetová komunikace je finančně nenáročná. Stačí si zakoupit počítač či mobilní telefon a investovat do internetového připojení a elektřiny nutné k jejich provozu. Většinu obsahu umístěného v kybernetickém prostoru pak lze nalézt a konzumovat zadarmo.

Tento fakt donutil velké technologické korporace jako Amazon, Facebook, Google, ale i menší subjekty, k vytvoření specifického systému spotřeby, založeného na dvou faktorech. Za prvé je to aktivní dohled nad veškerými aktivitami spotřebitelů v rámci kyberprostoru. Servery těchto firem zprostředkovávají nejen obsah, ale zároveň zaznamenávají informace, jaké stránky uživatel navštěvuje, kde nakupuje a v jaké části města či světa se nejčastěji pohybuje. Prostřednictvím počítačové analýzy nasbíraných dat nabízejí společnosti svým klientům a potenciálním zákazníkům optimální produkty a informace. Některé informace technologické firmy prodávají dalším komerčním subjektům. Slouží k přesnému zacílení reklamy. Z těchto transakcí následně financují svůj provoz.

Náklady na udržení internetového hardwaru a softwaru v provozu nejsou nízké. Počítače nelze chápat jako izolované stroje. Tvoří dohromady obří celoplanetární komunikační síť, která se skládá z komplikovaného systému serverů chlazených na určitou teplotu, kabelů, vysílačů bezdrátového připojení a družic na oběžných drahách kolem Země. Tento komunikační stroj po nás vyžaduje obrovský přísun energie. Naučil se proto, jak čas strávený na internetu a naše dotyky proměnit v práci. Skrze ní se neustále udržuje při životě.³⁹

Úkolem akce není osvobození se od skrytých internetových nástrojů kapitalizace naší přítomnosti na síti. Je zaměřena na uvědomění si těchto nebezpečí a hledání funkčních strategií, které by naučily naše smysly a náš rozum pracovat s těmito výpočetními operacemi. Za jistých okolností toto

³⁹

Eli Pariser, *The Filter Bubble*, Penguin Press, New York 2011, s. 16.

předsevzetí funguje, ale vyžaduje od účastníků koncentraci, schopnost zapamatovat si zhlédnutá videa, pečlivě si všímat množství zobrazení a toho, jaký uživatel video publikoval. Tyto informace by měl kombinovat se svou znalostí Google algoritmů, toho, jak videa kvalifikují, jakou jim přiřazují důležitost na základě žánrů a zhlédnutí.

V následující práci *Litanie prekariátu* vycházím z celodenní YouTube party ze října 2014. Michal Cáb, Lukáš Hoffman, Tomáš Kajánek a Ondřej Kopřiva si pro ni připravili výběr oblíbených videí. A ačkoliv jsme nebyli předem domluveni, většina jimi vybraných a prezentovaných videí se vztahovala právě ke společenským tématům proměny práce, odpočinku a volného času v éře digitálních technologií. Byli jsme svědky nekonečného pohybu papírové vlašťovky nad rozžhavenou plotýnkou, záznamů studentského života (takzvané College Rules) či ironických komentářů k soudobé námezdní práci, zprostředkovávané například portálem Mechanical Turk amerického Amazonu.

Následně jsem ve spolupráci s Michalem, Lukášem, Tomášem a Ondřejem připravil akci pro osm lidí – jednoho uvaďeče, jednoho průvodce, čtyři vystupující a dva operátory držící televizi. Průvodce prokládá bloky videí popisy lidských aktivit vykonávaných pro obživu. Samotné vyprávění začíná modernismem, v němž došlo k rozdělení této činnosti na honorovanou a nehonorovanou práci. Následuje popis Společnosti dotyku, v níž dochází k novému propojení pohybů vykonávaných z nezištných důvodů a za finanční obnos. Dochází tak ke zmatení, které dává vzniknout novým a doposud nepoznaným pocitům odcizení a sociální nejistoty.

Digitální revoluce nám umožnila pracovat, spát a mít volno, kdy si přejeme. Záleží pouze na nás a na naší vůli, jak s takovou svobodou naložíme. Až na to, že o svobodě tu nemůže být řeč. Liberální nadšení devadesátých let vyprchalo. S privatizací času se do našich životů vkradla sociální nejistota. Tohle nikdo nečekal. Najednou jsme bezradní, najednou nevíme, jak

uchránit naše těla před neúprosnou realitou. Zjišťujeme, že jsme v tom sami a že naše gesta jsou prázdná.

Michal Cáb, Lukáš Hoffman, Ondřej Kopřiva, Jirka Skála a Tomáš Kajánek, *Litanie prekariátu*, 2014, archiv autora

Smyslem akce není pouhá prezentace těchto soudobých témat, nýbrž také, a především, hledání možných emancipačních technik, které by mému okolí pomohly vyrovnat se s proměnou povahy práce. Za tímto účelem jsme se obrátili nazpět ke konfrontačním čtením a pokusili se využít některé prvky avantgardního divadla 20. století, jako je zcizovací efekt Bertolda Brechta, práce s lidským tělem a projekcí ve stylu Erwina Piscatora či kolektivní deklamace ve stylu dělnických klubů raného Sovětského svazu. Zajímalo mne, zda je možné tyto metody vyvinuté k emancipaci v rámci industriální společnosti využít i v soudobých společnostech. Během realizace *Litanie prekariátu* jsem nabyl přesvědčení, že ano, ovšem za předpokladu, že jejich použití nebude formální, ale bude se opírat o dlouhodobý výzkum tekutých forem honorované a nehonorované práce. V následující kapitole se tomuto jevu věnuji podrobněji. Snažím se v ní zároveň formulovat možná a přijatelná řešení reagující na zmíněné společenské napětí.

Na obě participativní akce tematicky navázala přednáška Zbyňka Zlínského, amatérského odborníka na dějiny české železnice a podle mého mínění předního reprezentanta české insitní literatury. Během své návštěvy nám přečetl povídku *Kterak tři šotouše jeden neaktivní fotoaparát aktivoval*,⁴⁰ v níž líčí celodenní dérive, které podstoupil se svými kolegy. Ve snaze uvidět a fotograficky zdokumentovat zapomenuté železniční spoje či části nádraží putovali předměstskou a industriální krajinou Prahy. Tu a tam přelézali ploty a dopouštěli se nezákonných přestupků. Povídka je napsána

⁴⁰ Zbyněk Zlínský, *Kterak tři šotouše jeden neaktivní fotoaparát aktivoval*, dostupné z: <https://www.vlaky.net/zeleznice/spravy/3897-Kterak-tri-sotouse-jeden-neaktivni-fotoapar-aktivoval/>, citace: 4. 12. 2017.

sugestivním, intenzivním jazykem, který se vymyká běžnému internetovému psaní.

Před samotným čtením pan Zlínský ve zkratce povyprávěl o svých zkušenostech s provozováním webové stránky vlaky.net, serveru specializujícího se na historii železniční dopravy na území Čech, Moravy a Slovenska. V jeho případě se jedná o volnočasovou aktivitu, díky níž je uznávanou osobou v rámci českého trainspottingu. Na informace z jeho článků se odvolává spousta novinářů a jeho fotky nádraží a vlakových souprav putují internetem. Přitom nikdy nedostal za svou práci zaplacení. Původem vystudovaný sociolog byl během reálného socialismu zaměstnán jako vězeňský psycholog a ředitel domova důchodců. Po roce 1989 ho opustila žena a děti – jedním z důvodů pravděpodobně jeho členství v komunistické straně –. V následujících letech se propadl na sociální dno, neschopen si najít stále zaměstnání. V posledních letech žije převážně z důchodu.

Internetové služby založené na podpoře alternativního sdílení informací panu Zlinskému umožnily, aby se jeho hobby transformovalo do sociálního a kulturního kapitálu, pomocí něhož se stal opět uznávaným členem společnosti. Díky těmto druhům kapitálu je ochotný smířit se s nepříjemným faktem, že naprostou většinu své imateriální práce vykonává bez nároku na honorář.

Tato participativní akce se poprvé odehrála mezi 9. a 10. říjnem 2014 na Akademii výtvarných umění v Praze, v ateliéru Intermédia 3. Akce trvala dvacet dva hodin a jako kompostéři se jí zúčastnili Michal Cáb, Lukáš Hoffman, Ondřej Kopřiva a Tomáš Kajánek, foto: Radek Děťinský.

Podruhé se akce uskutečnila mezi 11. a 12. prosincem 2014 v Ateliéru fotografie na Vysoké škole uměleckoprůmyslové v Praze. Trvala dvaadvacet hodin a byli na ní přítomni studenti ateliéru, přičemž někteří z nich na sebe převzali úlohu kompostérů, foto: archiv autora.

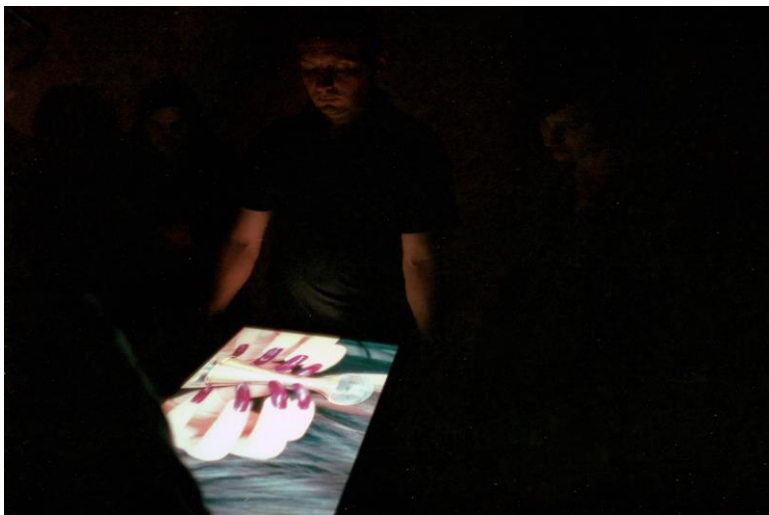
Napotřetí bylo toto cvičení realizováno na podzim roku 2016 na Filmové a televizní fakultě Akademie múzických umění v Praze, a to jako součást vzdělávacího programu. Akce trvala dvacet dva hodin, bez kompostérů a v anonymním režimu vyhledávání, foto: archiv autora.

Čtvrtá a zatím poslední verze této akce se odehrála v prostoru kavárny Zenit v pražských Vršovicích v únoru 2017. Jako kompostéři na ní vystoupili Zuzana Fuksová, Bára Kleinhamplová, Tomáš Vaněk a David Zábranský, foto: archiv autora.

První veřejné představení *Litanie prekariátu* se uskutečnilo 3. prosince v prostoru Berlínského modelu v Praze. Participovali na ní Jakub Benda, Michal Cáb, Lukáš Hoffman, Ondřej Kopřiva, Tomáš Kajánek, Jana Šárová a Jiří Žák, foto: Jakub Benda a Lucie Fryčová.

Druhá prezentace akce *Litanie prekariátu* proběhla v rámci výstavy *The Production of Too Many Useful Things Results in Too Many Useless People* v budapeštské galerii Trafó v dubnu 2015. Vystoupil na ní Miklós Erhardt a zaměstnanci galerie, foto: Tomáš Kajánek.

Mezi sdílením a emancipací

Řada z nás se každý den obrací k internetu ve snaze vyhnout se pracovním povinnostem. Náš zájem se zaměřuje právě na síť, neboť ta se v poslední dekádě stala domovem těch druhů lidských činností, jež synergickým způsobem propojují zábavu, kreativitu, sociální a kulturní kapitál, spolusdílení a vytváření zisku. Novátorským způsobem se v nich prolínají záliby uživatelů s placenou i neplacenou prací solitérních tvůrců obsahu a obchodní zájmy korporací.

Z tohoto šťastného setkání zájmu spotřebitelů a kapitálu však těží jen někteří, zatímco jiní se s nostalgií a resentimentem poohlízejí po minulých časech, kdy byla nižší míra svobody vykoupena určitou úrovní sociálního zabezpečení. Vzpomínají na dobu, kdy byl život řadového občana organizován v pravidelných časových intervalech, které vycházely z potřeb průmyslové výroby. Dělníkův den byl rozčleněn na osmihodinové časové bloky,⁴¹ vyplněné prací, rekreací a spánkem. Jeho život byl jasně předdefinován na léta základní a střední školy, následovaná několika desítkami let únavné tovární práce a několika lety zaslouženého důchodu.

Průkopníkem koncepce bloků času se stal na přelomu 18. a 19. století britský podnikatel, filantrop a vizionář Robert Owen. Ten se rozhodl ve své textilní továrně zakázat dětskou práci a zároveň zkrátit dospělým zaměstnancům pracovní dobu na deset hodin.⁴² Okolo roku 1814 začal razit na tehdejší dobu revoluční myšlenku: *eight hours work, eight hours recreation and eight hours rest*. Tato věta po celé následující století ztělesňovala požadavky většiny odborářských hnutí působících ve Spojených státech a v Evropě. Owen se zároveň snažil poskytnout svým pracovníkům možnosti mimopracovního vyžití. Dělníci a dělnice tak měli možnost navštěvovat hodiny tance či měli k dispozici svou vlastní knihovnu. Snahy

⁴¹ Termín časových bloků jsem převzal z knihy *The Precariat* britského ekonoma Guy Standinga. Viz Guy Standing, *The Precariat, the New Dangerous Class*, Bloomsbury Academic, London 2011, s. 38.

⁴² Chris Williams a Noel Thompson (eds.), *Robert Owen and His Legacy*, University of Wales Press, Cardiff 2011, s. 3.

tohoto muže byly ve své době výjimkou a trvalo dalších sto let, než se staly společenským standardem. Jedním z prvních podnikatelů, který Owenovu vizi přijal a úspěšně ji aplikoval ve svém výrobním systému a ve vztahu k zaměstnancům, byl Henry Ford. Někteří sociologové, jako například David Harvey, tak místo označení časové bloky raději používají termín fordismus.⁴³ Komerční a společenský úspěch Fordova modelu inspiroval k následování. V meziválečném Československu byl jeho nejzářnějším příkladem Tomáš Baťa a jeho zlínský tovární komplex.

Tento hospodářský model se ke konci dvacátých let minulého století stal pro sovětské politické špičky vzorem k zavedení státního plánování a sociálního inženýrství. Ford byl hned po Leninovi a Trockém v průběhu tohoto desetiletí jednou z nejpopulárnější osobností Sovětského svazu. Mnoho rodičů dalo v té době svým dětem křestní jméno Henry.⁴⁴

Fordismus a politicko-ekonomická koncepce časových bloků měly zásadní vliv na ustanovení Mezinárodní organizace práce. Stalo se tak v roce 1919 u příležitosti založení Společnosti národů. Jedná se o iniciativu, která jako jediná přežila rozpad tohoto společenství na konci třicátých let a stala se členem nástupnické instituce, Organizace spojených národů. Jejím úkolem je dohled nad pracovními podmínkami členských států OSN. Zároveň ideologicky zastřešuje orgány tripartity. Ty dohlíží na pravidelné setkání odborů, sdružení zaměstnavatelů a státu na lokální úrovni, během nichž se projednávají vládní nařízení a připravované zákony. Tripartita je mantrou především evropských sociálních demokratů, kteří v ní vidí stoletou praxí ověřený nástroj dosahování společenské rovnováhy a sociálního smíru.

⁴³ Pavel Bartoš, *Analýza Harveyho konceptu fordismu a flexibilní akumulace*, diplomová práce, Fakulta sociálních studií, Masarykova univerzita Brno, Brno 2010, s. 6.

⁴⁴ Richard Stites, *Revolutionary Dreams, Utopian Vision and the Russian Revolution*, Oxford University Press, New York 1989, s. 149.

Podle britského ekonoma Guye Standinga není koncept tripartity schopen adekvátně reagovat na proměnu práce a pracovních podmínek,⁴⁵ o čemž svědčí i upadající moc sociálních demokracií napříč Evropou. Sám pro Mezinárodní organizaci práce pracoval, ale z důvodu jejího zkostnatění a setrvávání na pozicích konzervativní ideologie honorované práce odešel.

Proces rozkladu bloků času započal již v šedesátých letech. Příčiny jeho selhání nejsou dodnes plně uchopeny a popsány. Některé důvody jsou zmíněny v kapitole Společnost dotyku: globalizace trhu, raketový vývoj informačních technologií, přesun průmyslové výroby do rozvojových zemí, expanze a bobtnání sektoru služeb.

Časové bloky za dobu svého panství procházely neustálým procesem proměny, vycházejícím z neustálého vyjednávání mezi politickými a ekonomickými elitami a zbytkem populace. Koncept bloků nakonec nedokázal přesvědčit většinu obyvatel o výhodách rigidního dělení času a prostoru, v němž jsou distribuovány lidské aktivity. Postupem doby se bloky ukázaly být reliktem průmyslového řádu ušitého na míru bílým mužům v produktivním věku. Není proto divu, že se proti tomuto společenskému řádu začaly ozývat hlasy skupin, které tento systém znevýhodňoval.

Na tento druh dělení doplatily převážně menšiny podléhající společensky tolerované segregaci. Nejznámějším příkladem jsou detroitští dělníci černošského původu, kterým byla v automobilových závodech přidělována zpravidla ta nejtěžší a nejnebezpečnější práce za minimální mzdu, díky čemuž přestali vidět v honorované práci nástroj sociálního smíru a možného začlenění do většinové společnosti.⁴⁶ Důsledkem tohoto nerovného vztahu byla například neochota amerických menšin podpořit v roce 2016 v primárních volbách demokratické strany Bernieho Sanderse, uchazeče na post prezidenta Spojených států, jehož důraz na časové bloky a jejich pozitivní

⁴⁵ Guy Standing, *Tertiary Time: The Precariat's Dilemma*, v: *Public Culture*, svazek 25, č. 1, 2013, s. 5–23, citace ze s. 5.

⁴⁶ Viz Dan Georgakas a Marvin Surkin, *Detroit: I Do Mind Dying, A Study in Urban Revolution*, South End Press, New York 1998.

vliv na společenské uspořádání byl pro mnohé jeho potencionální voliče nepřijatelný a v rozporu s jejich životní zkušeností.⁴⁷

Systém průmyslové produkce dlouhodobě podceňuje nehonorovanou práci v rámci rodiny. Feministické hnutí začalo zpochybňovat společenský úzus, na jehož základě se předpokládá, že tento typ práce bude vždy vykonávat žena, a začalo požadovat zrovnoprávnění dělby práce.

V padesátých letech proběhly v komunistickém Československu experimenty pokoušející se vyvázat ženy z domácích povinností a plně je zapojit do tvorby HDP. Začaly se ve velkém zakládat státní kojenecké ústavy, dětské jesle a podniky na vykonávání domácích prací jako čištění a praní, avšak to se v dlouhodobé perspektivě projevilo jako velká ekonomická zátěž. Československá vláda se proto rozhodla k obratu a vrátila se ke konzervativnímu pohledu na péči o rodinu a děti.⁴⁸

Další třetí plochou byl nesouhlas vybraných společenských skupin s ideologickým zázemím časových bloků. Nejzřetelněji se tento konflikt projevil mezi státy reálného socialismu a jeho křesťanskými komunitami. Obě strany vycházely z obdobného dělení honorované a nehonorované práce, ale navazovaly na odlišné kulturní tradice, které toto dělení času a prostoru legitimizují a dodávají mu věrohodnost. V prvním případě je to autorita církve, v druhém to byla svrchovanost komunistického zřízení. Nepřekonatelný rozpor vedl komunistické strany k opakovaným pokusům omezit vliv politicky aktivních členů křesťanských církví a spolků na zbytek společnosti. Svůj nesouhlas formulovali křesťané publikováním a šířením samizdatu, jehož většinu tvořily právě křesťansky orientované knihy a periodika.⁴⁹

⁴⁷ Terrell Jermaine Starr, *How Bernie Sanders lost black voters*, dostupné z: <https://splinternews.com/how-bernie-sanders-lost-black-voters-1793860129>, citace: 22. 12. 2017.

⁴⁸ Více viz knihu: Hana Havelková a Libora Oates-Indruchová (eds.), *Vývlastněný hlas: Proměny genderové kultury české společnosti 1948–1989*, Slon, Praha 2015.

⁴⁹ Jako příklad může sloužit desátý díl dokumentární série *Samizdat*, produkováný a odvysílaný Českou televizí v roce 2003, který je zasvěcený právě náboženskému samizdatu.

Nespokojenost se *statem quo* vyvrcholila v masových projevech nespokojenosti roku 1968, které však nedokázaly prosadit své mnohdy poetické vize. Byl to nakonec pravicový populismus,⁵⁰ který přišel se společensky přijatelnou alternativou vystavěnou na ekonomickém a politickém liberalismu a konzervativních hodnotách⁵¹. Mix mnohdy protichůdných životních postojů spojoval pouze vzájemný nepřítel v podobě komunismu nebo sociálního státu.

Síly liberálně konzervativní pravice přispěly k rozvoji bankovního sektoru a informačních technologií. Ústup dělnických profesí soustředěných ve velkých továrních komplexech a jejich nahrazení pracovními příležitostmi v malých výrobních provozech nebo v sektoru služeb vedly k postupnému rozšíření nového právního rámce, v němž jsou nejrůznější druhy honorované práce vykonávány. V českém prostředí se objevily nové formy pracovního poměru jako Švarc systém či „práce na smlouvu“. Část pracovních smluv po jejich příkladu přechází z oblasti pracovního práva do sféry práva obchodního,⁵² následkem čehož se v případě honorované práce nestřetává zaměstnavatel se zaměstnancem, ale dva podnikatelské subjekty. Ty nepohlízejí na práci jako na specifickou sociální interakci, ale jako na zboží imateriální povahy, které je možné směnit v rámci finančních trhů. Ať se jedná o skladníka, či o daňového poradce, oba pracují na živnostenský list nebo jako OSVČ a jsou připraveni si práci sami vyhledat a následně dodat, podle požadavků zaměstnavatele. Nemohou se již ohlížet na úzus časových bloků a pracují mnohdy deset i více hodin denně, sedm dnů v týdnu.

⁵⁰ Viz Enesto Laclau, *Emancipace a radikální demokracie*, Karolinum, Praha 2013.

⁵¹ Jako příklad této společenské změny může sloužit životní příběh francouzského filozofa Michela Foucaulta, jenž byl zpočátku své kariéry v padesátých letech levicovým autorem a v průběhu sedmdesátých let se postupně přiklonil na stranu neoliberalismu. Hlavním důvodem této proměny bylo přesvědčení, že dělnická třída je plně integrovaná do rozhodovacích struktur státního a soukromého kapitálu. Jejich sociální a kulturní požadavky byly v průběhu první poloviny 20. století naplněny. To ale neznamená, že plně zmizela společenská nerovnost a chudoba. Stále existovaly skupiny obyvatel, jimž sociální stát bránil v plnohodnotné společenské integraci. Foucault viděl v ekonomických reformách Fridricha Hayeka a dalších způsob, jako tohoto cíle dosáhnout. Více na: Ballast, interview with Daniel Zamora, *Can We Criticise Foucault?*, dostupné z: <https://www.jacobinmag.com/2014/12/foucault-interview/>, citace: 10. 5. 2018.

⁵² Jan Keller, *Dějiny klasické sociologie*, 2. vyd. – dotisk, Slon, Praha 2007, s. 399.

Tímto způsobem přestali být pracující i potencionálními voliči sociálních demokratů, dlouhodobých obhájců konceptu tripartity. Ideologický rámec této strany již nereprezentoval jejich osobní zkušenost s proměnou pracovních podmínek. Již v něm nevidí politický nástroj, skrze něj by bylo možné dosáhnout pozitivních společenských změn.

Pravicově populistická hnutí nabídla zaměstnancům vizi osvobozeného subjektu nezávislého na jednom zaměstnavateli, ale schopného si vybrat z nabídky pracovních příležitostí tu nejvýhodnější, tu která mu umožní plně rozvinout jeho specifickou osobnost: „...a opravdu si myslíte, že jste tento vzácný dar dostali jen proto, abyste ho promrhali někde v kanceláři? Abyste ze svého drahocenného času ztráceli hodinu po hodině, den po dni, rok po roce – práci, kterou může dělat kdokoli jiný, a nechali tak naprosto nevyužitý svůj potenciál. Svůj dar!“ burcuje k nezávislosti na svém blogu stylistka Blanka Winterová.⁵³

Pokud bude takový subjekt dostatečně sebevědomý, může v rámci Společnosti dotyku realizovat pracovní úkony založené na rozvoji osobnosti a pocitu štěstí, a nikoliv již na konformismu a sebezapření. Blanka děkuje především sama sobě za to, že „před téměř dvaceti lety uvěřila svému naléhavému nutkání, že náš život musí mít nějaký vyšší smysl. Pocitu, který mě donutil, abych odešla z průměrného, nudného, ale jistého místa v reklamní agentuře.“⁵⁴

Jedním z efektivních hospodářských nástrojů, které v současnosti umožňují zaměstnancům vystoupit z časových bloků a naplnit vizi osvobozeného subjektu, je sdílená ekonomika. Tento druh vztahů se opírá o zcela novou typologii pracovních aktivit, jež se rozvinuly s nástupem digitálních technologií. Vychází z ideje spoluspotřebitelství, z lokálně podmíněné tradice

⁵³ Winter in Paris, blog o životě, stylu a módě, *Život mi přijde příliš vzácný na to, abych strávila denně osm hodin v práci, kterou navíc ani nemám ráda!*, dostupné z: www.winterinparis.blog/2017/12/17/zivot-mi-prijde-prilis-vzacny-na-to-abych-stravial-denno-osm-hodin-v-praci-kterou-navic-ani-nemam-rada/, citace: 24. 12. 2017.

⁵⁴ Tamtéž.

vzájemné výpomoci a sdílení specifických znalostí a zkušeností. Co začalo jako půjčení nářadí od souseda či pronájem prázdného pokoje, se díky softwarovým nástrojům, jako eBay, Uber, Airbnb, rozvinulo v globální miliardový byznys. Díky internetu se podařilo Společnosti dotyku začlenit mnoho podob této „výpomoci“ mezi placené práce.

Na myšlence spoluspotřebitelství je založen i fenomén unboxingu. Uživatelé internetu a spotřebitelé sdílejí prostřednictvím videí první kontakt s výrobkem, předávají si informace o velikosti, o dílenském zpracování rozbaleného předmětu a detailní komentáře k celkovému obsahu čerstvě otevřené krabice. Pokud se youtuber rozhodne pro pravidelné vysílání unboxingových videí, může jeho volnočasová aktivita přerůst do pravidelného příjmu, jako je tomu v případě kanálů Unbox Therapy a Marques Brownlee.

Sdílená ekonomika je jedním z mnoha případů adaptace na nové životní podmínky, v nichž se dobře daří lidem, kteří disponují kulturním kapitálem, sociální inteligencí a podnikavým myšlením. Těží z toho, že bariéry spojené s rigidním dělením technologií a lidských činností padly a jiné nebyly ještě ustanoveny. To jim dává výhodu nad zbytkem světové populace, která na oné rigidnosti trvá.

Tito lidé jsou naší symbolickou elitou. Jejich životní příběhy a postoje jsou nám dávány za příklad. Čím dál více jejich „followers“ se díky nim přiklání ke Společnosti dotyku a vedení svými vzory se snaží do ní co nejefektivněji zařadit.

Zatímco se jedni vezou na vlně digitální konjunktury, druzí selhávají a cítí se ztraceni. Nejsou dostatečně flexibilní, efektivní a vynalézaví, aby v této společnosti obstáli. Ve znejistělém strukturálním prostředí se zrodila nová společenská třída: prekariát.⁵⁵ Tito lidé pracují často bez smlouvy, na dobré

⁵⁵ Slovo prekariát pochází z francouzského slova *précarité*, které označuje jednotlivce nebo sociální skupiny, jimž se nedostává základních sociálních a ekonomických jistot. Tento termín proslavil francouzský kněz Joseph Wresinski, který jej použil ve své zprávě pro francouzský stát *Velká chudoba a sociálně-ekonomická nejistota* z roku 1987. Od té doby se tento termín používá především ve vztahu k pracovní nejistotě. Jako náhrada za zprofanovaný proletariát. V různých částech světa se vyskytují jeho synonyma, jako například *Freeters* v Japonsku či *Boomerang generation* ve Spojených státech, v Kanadě a dalších zemích. Více již: Corinne Nativel, *When French Youth Meet "Précarité": Concepts, Problems, Policies*, dostupné z:

slovo. Nemají placené volno ani jiné benefity. Při realizaci pracovních úkonů často využívají vlastních výrobních prostředků. Jejich práce bývá podhodnocená a výdělek stačí tak na chod domácnosti.

Cítí se být nahraditelní a většinová společnost je v tomto pocitu jen utvrzuje. V jejich životě hraje náhoda příliš velkou roli; nemají finanční polštář. Pokud jim někdo nezaplatí za odvedenou práci, dostanou-li se cizí vinou do druhotné platební neschopnosti nebo udělají-li špatné finanční rozhodnutí, hrozí jim pád na společenské dno.

Strukturální změna postihuje nejvíce dělníky, z nichž mnoho ztratilo jistou a stálou práci v továrně a jsou nyní odkázáni na podřadné sezonní práce či na pomoc státu v podobě sociální dávek. Ztratili své ekonomické a sociální postavení. Nejsou vybaveni sociálním a kulturním kapitálem, který by je přivedl ke sdílené ekonomice nebo by jim pomohl naplnit vizi osvobozeného subjektu. Neumí se ve Společnosti dotyku orientovat a využívat jejích výhod, což z nich dělá pouhé spotřebitele potkávající se v uličkách nákupních center. Všechny tyto faktory mnohdy přispívají k jejich společenské radikalizaci, která se v současnosti projevuje především příklonem k extrémní pravici.⁵⁶

Na toto společenské napětí reagují dvě politické vize. Každá z nich přichází se svébytným řešením. V prvním případě můžeme očekávat budoucnost, v níž neoliberálně orientované státy podlehnou tlaku prekarizované části obyvatelstva a navrátí se do rigidního fordistického uspořádání světa. V druhém případě budeme následovat příkladu elit Společnosti dotyku a

http://www.academia.edu/2058649/When_French_Youth_Meet_Pr%C3%A9carit%C3%A9_Concepts_Problems_Policies, citace: 26. 12. 2017, str. 1.

⁵⁶ Pokud se pokusíme odhadnout celosvětový počet prekarizovaných jedinců v rámci Společnosti dotyku, dostaneme se na číslo okolo půl miliardy, což je v kontrastu s celkovým počtem všech obyvatel Země jedna patnáctina. Matematika je v tomto případě neúprosná. Podle odhadů Guye Standinga je prekérním postavením zasaženo okolo 25 % obyvatel finančních center, bohatých regionů a vyspělého světa. A pokud všechny tyto oblasti sečteme (vyjdou nám necelé dvě miliardy) a vydělíme je čtyřmi, dostaneme zmíněné číslo. Přesto není radno tuto část světové populace ponechat svému osudu. Zmínění lidé jsou občany vlivných a politicky silných států, ve kterých se zákonodárné a výkonné složky volí v pravidelných lidových plebiscitech. Skrze ně se začíná projevovat hlas frustrace a nespokojenosti. Což má vliv i na zahraniční politiku těchto států a ochotu řešit bídu a problémy v těch nejchudších světových regionech. Proto je potřeba nechat veřejně zaznít hlas soudobého prekariátu a pokusit se řešit jeho problémy.

rozhodneme se rozšířit stávající veřejnou i soukromou infrastrukturu o nové technologie a softwarové nástroje.

Jedná se nejen o tolikrát skloňované internetové platformy sdílených ekonomik, ale o mnohé další technologické inovace, jakými jsou například plně automatizované výrobní linky, v nichž veškerou výrobu provádějí stroje a počítače. Dále je to 3D tisk, jehož propagátoři slibují přesunout výrobu zboží z továren k jednotlivci a k malým skupinám lidí. Následuje rapidní rozvoj umělé inteligence, která ruku v ruce se softwarovými nástroji sběru dat a jejich analýzy vede k rozvoji přístrojů schopných autonomního jednání v domácnosti, v silničním provozu nebo v zemědělské produkci. Naše společnosti se také mohou přiklonit k obnovitelným zdrojům elektrické energie, k solárním a větrným elektrárnám či k tepelným čerpadlům. Toto rozhodnutí povede k redefinování a přestavbě stávajících distribučních kanálů elektřiny, ale i vody a dalších životně důležitých komodit. Za zmínku stojí nové typy finančních nástrojů: spekulace založené na rychlém přesunu kapitálu (populární mikrotransakce), dále sofistikované finanční balíčky, jež mají svým majitelům zajistit nulové riziko a nadstandardní příjem (CDO,⁵⁷ které vedly k finanční krizi 2008), a kryptoměny (Bitcoin), které se snaží o omezení vlivu vlád a mezinárodních organizací na světové hospodářství a o eliminaci finančních krizí. Nakonec to jsou radikální objevy v neurovědě a v biologii, které povedou k těsnějšímu propojení lidského těla a techniky a k prodloužení lidského života.

V rámci Evropské unie, v dosahu našeho kulturního okruhu, se nacházejí státy, v nichž se oba scénáře stávají žitou realitou. Jedná se o orbánovské Maďarsko a macronovskou Francii.

V případě Maďarska vedla dlouhotrvající dominance liberálních a socialistických stran orientovaných na Západ a na západní kapitál k pocitu méněcennosti u nízkopříjmového obyvatelstva a u vlastníků domácího kapitálu. Tento pocit zesílil před desíti lety, následkem globální finanční krize,

⁵⁷ Collateralized Debt Obligation, česky Zajištěná dluhová obligace.

a následně dopomohl politické straně Fidesz k bezprecedentnímu volebnímu vítězství. Její předseda Viktor Orbán dokázal veřejně formulovat nespokojenost části maďarské společnosti, které nebylo umožněno participovat na kulturních a ekonomických změnách posledních dvaceti let.

Největší prospěch ze změny má ta část maďarského domácího průmyslu, která se v posledních desíti letech dokázala navázat na vedení Fideszu. Těmto firmám jsou přidělovány státní zakázky nebo jim státní aparát umožňuje přebírat kontrolu nad konkurencí. Dále to jsou středně a vysokopříjmové skupiny obyvatelstva, které v očích politické reprezentace symbolizují stabilitu systému a rozhodují o jeho vítězství ve volbách. Strana si tyto společenské vrstvy zavazuje výhodnými sociálními programy.⁵⁸

V tomto společenském uspořádání se opět do centra pozornosti dostává bílý muž, který se vzdává svých ambicí a v pravidelných časových intervalech vykonává honorovanou práci, aby svým blízkým zajistil dostatek finančních prostředků. Tentokrát ideu honorované práce nezastřešuje téma třídního boje jako za éry Jánose Kádára, nýbrž maďarský nacionalismus se sociálními prvky, který připomíná dobovou variaci na korporativní hnutí, hospodářský model aplikovaný ve fašistické Itálii.⁵⁹

Na tomto obratu nese svůj díl viny neschopnost maďarských elit devadesátých let a minulé dekády realizovat dostatečné politické změny, které by zajistily spravedlivější redistribuci kapitálu v rámci celé společnosti a zároveň by dokázaly regulovat negativní důsledky neoliberálních reforem. Výsledkem tohoto vývoje je politická situace, v níž jedinou reálnou alternativou vůči Fideszu je extrémistická pravicová strana Jobbik.

Vyčerpání starého společenského modelu vedlo ve Francii naopak k silné poptávce po nových vizích a ekonomické akceleraci. Na tuto výzvu

⁵⁸ Ve své analýze maďarské politické situace vycházím z článku: Gábor Scheiring, *Lessons from the Political Economy of Authoritarian Capitalism in Hungary*, Transnational Institute, 9 dubna 2018, dostupné z: <https://www.tni.org/en/publication/lessons-from-the-political-economy-of-authoritarian-capitalism-in-hungary>, citace: 18. 5. 2018.

⁵⁹ G. M. Tamás, *Viktor Orbán Showed His Cards And Thus His Critics Can do The Same*, dostupné z: <http://hungarianspectrum.org/tag/g-m-tamas/>, citace: 27. 5. 2018.

obratně zareagoval Emmanuel Macron, bývalý člen francouzských socialistů a ministr financí ve druhé vládě Manuela Vallse. Svůj politický program založil na postupném přechodu francouzské společnosti ze Společnosti pohybu do Společnosti dotyku. V roce 2017 byl k překvapení mnohých zvolen prezidentem země a v parlamentních volbách o měsíc později získala jeho strana En Marche!, založená *ad hoc* pouhý rok před volbami, nadpoloviční většinu. Macronovy vize se převážně točí okolo technologických inovací Společnosti dotyku. Vidí v nich nástroje, jež nastartují hospodářskou konjunkturu, z níž budou mít užitek jak francouzské firmy, tak i samotní občané; což zároveň povede ke snížení sociálního napětí, symbolizovaného soudobým prekariátem. V tomto ohledu se francouzský prezident drží neoliberální poučky, že společenské bohatství se vnitřní logikou trhu postupně rozprostírá mezi všechny vrstvy společnosti.

Hlavním reprezentantem tohoto politického konceptu je bývalý ekologický aktivista a významný esejista Jeremy Rifkin, který je považován za jednoho z předních ideologů Společnosti dotyku. Zároveň se jedná o Marconova osobního poradce a ústřední postavu Evropské unie v otázkách nových technologií a jejich zdárné implementace.

Ve své knize z roku 2011 *The Third Industrial Revolution* vyzývá k celosvětové transformaci stávající státní a korporátní infrastruktury. Ta je stále vystavěna na fordistické distribuci nerostného bohatství, lidí, zboží, technologií, služeb a kapitálu. Tento typ hospodářského uspořádání je schopný dosáhnout maximálního ročního růstu 20 %. Rifkin považuje toto číslo za ekonomický strop fordismu.⁶⁰ Jeho vrchol vidí v japonské ekonomice na přelomu osmdesátých a devadesátých let, která byla schopna v rámci daného statu quo využít nejefektivněji dostupné zdroje. Z tohoto důvodu se na místo označení fordismus mnohdy používá pojmenování toyotismus, a to

⁶⁰ Jeremy Rifkin, *The Third Industrial Revolution*, Palgrave Macmillan, New York 2011, kapitola: Retiring Adam Smith, dostupné z: <http://b-ok.xyz/book/2824089/f0fd6d>, citace: 18. 5. 2018.

podle japonské automobilky Toyota, která je v posledních dekáдах dávána za vzorový příklad fordisticky řízené společnosti.

Rifkin dělí výše zmíněnou infrastrukturu a technologie Společnosti dotyku do tří skupin: na softwarové rozhraní sloužící uživatelům ke vzájemné komunikaci, na nové zdroje obnovitelné elektřiny a na logistické zázemí umožňující rychlejší cirkulaci informací a zboží. Upozorňuje, že tyto prostředky pomohou našim společnostem mnohem efektivněji využívat lidské a nerostné zdroje, což povede k rozprostření bohatství na mnohem větší počet jednotlivců, než tomu je ve Společnosti pohybu. Zaváděním těchto technologií zároveň zmírníme ničení světového ekosystému, který byl nenávratně poškozen dlouhými staletími extrémního vykořisťování.⁶¹

Symbolem této politické vize je startupové centrum Station F, nacházející se v hale bývalého železničního nádraží v centru Paříže. S rozlohou 34 000 m² a s kapacitou tři tisíce pracovních stolů se pravděpodobně jedná o největší svého druhu. Za výhodné ceny si zde může kdokoli pronajmout stůl. Někteří ze zájemců mohou dokonce požádat o roční stipendium a využívat centrum zdarma. Tato příležitost je zaměřena především na talentované jednotlivce z nízkopříjmových a vyloučených skupin obyvatelstva. Podle prezidenta Macrona, který v roce 2017 Station F otevřel, má tento typ podpory vést k situaci, kdy v jednom prostoru „narazíte na lidi, kteří již uspěli, a ty, kteří ještě ne“.⁶²

Obě politické reality však neřeší základní problém prekariátu, nárůst činností odehrávajících se na hraničních územích mezi honorovanou, nehonorovanou a dobrovolnickou prací. Tyto aktivity podmiňují získání a vykonávání honorované práce a nedají se od ní oddělit.

⁶¹ Jeremy Rifkin, *The Third Industrial Revolution*, Palgrave Macmillan, New York 2011, kapitola: Reinventing The Way we do Business, dostupné z: <http://b-ok.xyz/book/2824089/f0fd6d>, citace: 18. 5. 2018.

⁶² David Broder, Macron's Anniversary, dostupné z: <https://www.jacobinmag.com/2018/05/emmanuel-macron-start-up-neoliberalism-reform>, citace: 18. 5. 2018.

Když jsem kupříkladu podrobil analýze své chování v rámci uměleckého praxe (viz závěrečná kapitola), došel jsem k poměru 1 : 2 ve prospěch nehonorované práce.

Ivan Illich, katolicko-anarchistický myslitel rakouského původu, razí pro tyto hraniční činnosti termín *The Shadow works*⁶³, které se povětšinou týkají „práce žen ve svých domech a bytech, aktivit spojených s nakupováním, s úkoly žáků připravující se na zkoušky, s dojížděním zaměstnanců do práce a zpět. Zahrnují stres z nucené masové spotřeby, ze zdoluhavého dohledu lékařsky zaměřených institucí, z neustálých komplikací s úřady, z každodenní přípravy na honorovanou práci a z jednání, která obvykle označujeme jako ‚rodinný život‘.“⁶⁴

Standingův pojem *Work for Labour* zase označuje specifickou sadu jednání, která musí jednotlivec vykonat, aby získal honorovanou práci nebo obdržel od státu sociální příspěvek v nezaměstnanosti, v nemoci nebo při trvalé psychické a tělesné neschopnosti. Patří mezi ně neustálé sledování nabídek práce, příprava žádosti, její odeslání a vyčkávání na výsledky, docházení na úřady práce, na lékařské vyšetření, na rekvalifikační kurzy. Životně důležitou prací pro práci je networking, rozšiřování a intenzivní využívání sociálních kontaktů.⁶⁵

Výraz *The Second Shift* zpropagovala Arlie Hochschild a Anne Machung na konci osmdesátých let minulého století. Autorky tak označily nehonorované aktivity pracujících žen v domácnosti, které se povětšinou skládají ze starosti o domácnost, z výchovy dětí či z péče o prarodiče. V úvodu své knihy citují padesát let starý výzkum zahrnující „náhodný vzorek 1 243 pracujících rodičů ze čtyřiceti čtyř amerických měst, provedený mezi lety 1965 až 1966 Alexandrem Szalaiem a jeho spolupracovníky, který například zjistil, že pracující ženy vykonávají v průměru tři hodiny denně domácí práce,

⁶³ Ivan Illich, *Shadow – Work*, Philosophica 26, Ghent University, Ghent 1980.

⁶⁴ Tamtéž, s. 7–46, dostupné z: <http://www.philosophica.ugent.be/fulltexts/26-2.pdf>, citace: 11. 6. 2018.

⁶⁵ MHC McCulloch Center, *The Precariat. The Dangerous Class*, dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=FRNhtGtO9pg>, citace: 23. 6. 2018.

zatímco jejich mužské protějšky průměrně sedmnáct minut. Ženy zároveň strávily padesát minut denně se svými dětmi; muži pouhých dvanáct minut. Na druhé straně muži strávili sledováním televize o hodinu více a spali o půl hodiny déle.“⁶⁶ Český sociologický výzkum z roku 2015 potvrdil, že genderová stratifikace v rámci domácích prací stále existuje a je stále výrazná.⁶⁷

V případě Společnosti dotyku jsou hraniční činnosti doplněny o vytváření internetového obsahu a zároveň o jeho intenzivní konzumaci. Masová spotřeba se nedá oddělit od výrobních procesů, splývá s nimi, je vykonávána v jeden čas na jednom místě, na jednom výrobním prostředku, skrze Třetí skupinu předmětů.

Představitelé technologických gigantů se k otázce prolínání produktivních a neproduktivních činností odmítají dlouhodobě vyjadřovat. Obávají se regulace ze strany států a nadnárodních institucí, všudypřítomné konkurence a především snížení zisků. Nejzářnějším příkladem tohoto odporu jsou veřejná slyšení Marka Zuckerberga z roku 2018, k nimž byl postupně povolán Kongresem, Senátem Spojených států amerických a Evropským parlamentem, aby se vyjádřil ke skandálu společnosti Cambridge Analytica. Ta zneužila soukromá data Facebooku v americké prezidentské volební kampani roku 2016.⁶⁸ Spoluzakladatel a výkonný ředitel této významné sociální sítě se jakýmkoliv otázkám směřujícím ke skrytým formám finančního zhodnocení dat svých uživatelů, vyplývajících z jejich chování v rámci kybernetického prostoru, vyhýbal nebo je přecházel významným mlčením.⁶⁹

Nedojde-li k uznání a ohodnocení stínových prací, hrozí našim společnostem prudké zvýšení sociálních, ekonomických a kulturních

⁶⁶ Arlie Hochschild a Anne Machung, *The Second Shift*, Penguin Book, London 2003, s. 3.

⁶⁷ ČTK, *Neplacená práce zabírá českým ženám více času než ta placená, u mužů je to naopak, ukázali vědci*, dostupné z: <https://zpravy.aktualne.cz/domaci/neplacena-prace-zabira-ceskym-zenam-vice-casu-nez-ta-placena/r~732d43ae36e011e682470025900fea04/>, citace: 11. 6. 2018.

⁶⁸ Hannes Grassegger & Mikael Krogerus, *The Data That Turned the World Upside Down*, dostupné z: https://motherboard.vice.com/en_us/article/mg9vvn/how-our-likes-helped-trump-win, citace: 27. 5. 2018.

⁶⁹ The Verge, *Zuckerberg's EU Testimony, What He Didn't Answer*, dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=OdZoxLaJtb0>, citace: 18. 6. 2018.

nerovností a následný kolaps. Nové podmínky produkce nevyžadují nic menšího než přepsání společenské smlouvy, která by nahradila tripartitu a nastolila ve Společnosti dotyku sociální smír.

Závěr

Předchozí úvahy stočily mou uměleckou praxi od technologických výrobků, Unboxingu a prekariátu k obširnějším společenským tématům. Především jsem začal vnímat Společnost dotyku jako specifickou reakci na dobový konsenzus poválečné Evropy. V nepřeborné změti mých vlastních aktivit a v jednání mých souputníků jsem začal vidět konkrétnější obrysy odkazující nejen ke skrytým formám práce, ale i k činnostem, jako je péče, volný čas, lenost a rekreace. Právě tato neuchopitelnost a zároveň přítomnost známého mě zaujala. Začal jsem tento stav vnímat jako přechodný, jako situaci, v níž se pozvolně definuje nový společenský konsenzus. V okamžiku, kdy dojde k jeho pojmenování, se mlžný opar rozplyne a objeví se před námi jasně ohraničený sociální prostor s jasně strukturovanou časovou linií.

Z potřeby nebýt pouhým svědkem těchto změn a stát se jejich aktivní součástí jsem se zaměřil na ty činnosti, které se nejčastěji objevují v našem slovníku.

Vše začalo termínem volný čas, ze kterého se v průběhu 20. století stal imaginární protipól k honorované umělecké produkci. K ustanovení této dualistické dvojice došlo v šedesátých letech minulého století, kdy si mladá

generace umělců vybrala za svůj vzor životní postoje Marcela Duchampa a postavila je do kontrapozice k umělecké nadprodukci Pabla Picassa.⁷⁰ Chápali uměleckou praxi jako životní postoj směřující k seberealizaci a sebevzdělávání jednotlivce, a nikoli jako specifickou společenskou profesi, která je součástí provozu, v němž dochází k pravidelnému vzniku díla, k jeho vystavení nebo dokonce prodeji.

V druhé polovině roku 2015 jsem ve spolupráci s umělcem a aktivistou Tomášem Uhnákem uskutečnil výzkum volného času na reprezentativním vzorku patnácti obyvatel Prahy. V jeho průběhu jsme mluvili jak s lidmi patřícími do ekonomických elit, tak s vysoce honorovanými manažery, právníky, podnikateli, kvalifikovanými profesionály, dělníky, prekariátem, ženami v domácnosti a především s těmi dole, se sociálně vyloučenými.

Dozvěděli jsme se především, že naprostá většina lidí neumí o svém volném čase mluvit. Jsou schopni popsat, čím se živí, jaký druh práce vykonávají, ale nejsou schopni definovat svůj volný čas. Zápasí s ním. Nevědí, co s ním. Mnohdy si ho z finančních důvodů nemohou dovolit. Proto pracují či prokrastinují.⁷¹

Výsledky průzkumu mi zpochybnily pojem volného času. Následující měsíce jsem se opakovaně dotazoval sám sebe: Existuje vůbec volný čas? A pokud ano, jak vypadá? Lze ho nějak zpřítomnit? Tyto otázky mě dovedly k dalšímu výzkumu, který trval od podzimu 2015 do jara 2016.

Vycházel jsem z rozsáhlého obrazového materiálu, jehož jednotícím prvkem byly defaultní názvy. Každý digitální fotoaparát takto označuje každou pořízenou fotografii. Skládá se většinou z kombinace několika písmen a čísel. Snímků nesoucích tato označení lze na internetu nalézt nepřeberné množství, neboť lidé zpravidla svým fotografiím ponechávají původní

⁷⁰ Maurizio Lazarrato, *Marcel Duchamp, Refusal of The Work*, Semiotext(e), New York 2014, s. 1.

⁷¹ Na tyto nedostatky se zaměřuje Pedagogika volného času. Vědní obor, jenž vznikl v šedesátých a sedmdesátých letech v západní Evropě, především v Západním Německu, a jenž vnímá volný čas jako důležitý sociální koncept, který je potřeba konceptně rozvíjet, a především aplikovat v rámci celé společnosti. Více: Jiřina Pávková, *Pedagogika volného času*, Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, Praha 2014, není určeno k tisku, dostupné z: http://www.vzdelavani-dvpp.eu/download/opory/final/25_pavkova.pdf, citace: 12. 6. 2018.

označení a pouze profesionálové je přejmenovávají. Zadáte-li do internetového vyhledávače zmíněné defaultní názvy, během zlomku sekundy se na monitoru objeví nekonečná řada obrazů lidí, zvířat, věcí či přírody ze všech částí světa. V případě výzkumu se jednalo o následující pojmenování: IMG_4432 (chytré telefony Apple), DSCF4432 (chytré telefony HTC), IMAG4432 (fotoaparáty FujiFilm), L1004432 (Leica) a DSC_4432 (Nikon). Poslední čtyři čísla byla totožná u všech defaultních názvů a odkazovala k náhodnosti výběru.

Ze serverů společností Google a Yahoo jsem od každého defaultního názvu stáhl prvních sto až sto padesát fotografií a deset až třicet videí. Sebraný materiál jsem následně podrobil kritickému rozboru. Jeho výsledky byly prezentovány formou eseje, který doprovází instalace pěti monitorů, na nichž jsou snímky a videa přehrávány v náhodném pořadí.

Každá z uvedených značek je populární v různých oblastech světa – Leica v Asii a Evropě, Nikon v Americe a Evropě, FujiFilm v Asii a Americe, Apple a HTC po celém světě. Produkty každé z nich jsou dostupné různým společenským třídám, díky čemuž každá reprezentuje jiný druh volného času potažmo nehonorované práce. Například pro Leicu jsou typické exotické dovolené zabírající dlouhé týdny času, korporátní prostředí a internacionalita. Zároveň je většina fotografií ostrá a jasně čitelná. Snímky z přístrojů Nikon znázorňují dva druhy volnočasových aktivit. Vedle takzvané prosumer fotografie, tedy amatérské fotografie, jejíž výsledky jsou srovnatelné s profesionální fotografií, je to rodinný život, doba strávená s manželkou a dětmi, návštěva hradů, příbuzných či festivalů.

Fotografie a videozáznamy z přístrojů Apple nás zarazí svým tematickým rozpětím sahajícím od reprezentativních momentek z veřejných akcí přes obskurní záběry muže kálejícího do dětské pleny až po záznam vystoupení burleskní tanečnice. Interní fotoaparáty od HTC jsou proslulé svou nižší kvalitou, což je na většině snímků patrné. V jejich případě nahlížíme na svět obyčejných věcí, kterých si nikdo moc nevšímá a které jsou

pravděpodobně zachyceny jen pro potřeby dokumentace, připomenutí. Snímky z fotoaparátů společnosti FujiFilm se nacházejí na půl cesty od Leicy k Nikonu. Jsou stejně ostré jako fotografie z přístrojů od německého výrobce, zároveň jde často o úlovky amatérských fotografů a velká část z nich dokumentuje rodinný život majitele přístroje.⁷²

I přes různorodost materiálu většina snímků zobrazovala volný čas, ale nejen ten. Byly zde i fotografie, které odkazovaly k chování, které vzdáleně připomínalo nehonorovanou práci či rekreaci. Abych je mohl lépe uchopit, musel jsem je začít kategorizovat, přiřadit k nim společensky známé a uznávané činnosti. Což se nakonec projevilo v samotném názvu výzkumu: *Hřiště. Dokumenty volného času, nehonorované práce, rekreace a lenosti*.

Digitální fotografie je velmi specifickým médiem podávajícím velmi přesnou zprávu o nejrůznějších typech jednání nacházejících se mimo naši verbální komunikaci. Dává nám tak možnost nahlédnout do relativně neznámých končin lidské existence. Avšak samotná fotografie nám nepomůže s kritickou percepcí neproduktivního chování. Proto jsem se rozhodl uskutečnit třetí výzkum, který by mi umožnil kategorizovat naprostou většinu mých vlastních aktivit, s nimiž se jako výtvarný umělec každodenně setkávám a na nichž dobrovolně či nedobrovolně participuji. Výsledkem byl projekt *Umělecká praxe a další activity*.

„Abych si na tuto osobní výzvu odpověděl, obrátil jsem se ke svým externím diskům. Údaje na nich uložené jsou stejně relevantním zdrojem umělecké práce jako jakýkoliv harddisk jakéhokoliv výtvarného umělce. Mohu je proto použít pro svůj interní výzkum umělecké práce.“⁷³

Na podzim roku 2016 jsem zakoupil „paměťový disk od firmy *Western Digital* s datovým obsahem 1 TB, zformátoval ho, přesunul na něj všechna

⁷² Fotografická reprodukce eseje *Hřiště. Dokumenty volného času, nehonorované práce, rekreace a lenosti*, představená v rámci výstavy *Hřiště. Dokumenty volného času, nehonorované práce, rekreace a lenosti* v pražské galerii Etc. v červenci a srpnu 2016. Jirka Skála, *Hřiště. Voiceover*, 2016, fotografie 120 × 90 cm, Lamda print.

⁷³ Fotografická reprodukce eseje *Umělecká praxe a další activity*, představená v rámci výstavy *In my hands, every day; In my sight, every day* v pražské galerii Hunt Kastner v září a říjnu 2017. Jirka Skála, *Umělecká praxe a další activity. Voiceover*, 2017, fotografie 120 × 90 cm, Lamda print.

data a začal uklízet. Některé složky jsem smazal, jejich obsah rozdělil a vložil do nových. S neschetnými doteky na klávesnici a myši začal vznikat nový typ archivu.

Jeho základní strukturu tvoří osm složek, které se po připojení externího disku objeví na obrazovce počítače: Honorovaná práce, Lenost, Nehonorovaná práce, Organizované vzdělávání, Prokrastinace, Rekrece, Spánek a Volný čas. Dvě z osmi položek jsou prázdné. Mám je v harddisku pro připomenutí činností, jež nebyly plně zasaženy kybernetickou revolucí a jež nás činí plnohodnotnými lidmi, tedy Lenost a Spánek. Zbýlých šest je plných údajů a informací. Všechny dohromady odkazují k nejdůležitějším lidským aktivitám, jaké se vyskytují v naší společnosti.“⁷⁴

Díky poslednímu výzkumu mám teď „vše rozdělené a spočítané. Vím nejen, že umělecké aktivity patří pod nehonoranou práci.“⁷⁵ Výzkum mi také a především umožnil poznat a prozkoumat ostatní lidské činnosti. „Získal jsem tak větší kontrolu nad svým životem a především kritický odstup od své práce. Už nemám obavy z otázek: Co děláš? Co je to umělecká práce? Už vím, jak na ně odpovědět.“⁷⁶

V současnosti (jaro 2018), kdy dopisuji a ladím jednotlivé kapitoly, stojím před otázkou: Kam mám svou uměleckou praxi směřovat? Stále mě zajímá výzkum produktivního a neproduktivního jednání, ale fascinují mě i činnosti, které pro člověka vykonávají osobní počítače či průmyslové stroje. Prozatím rozvíjím zkušenost nabytou předchozím uměleckým výzkumem a zároveň navazuji na myšlenky z předchozí kapitoly. Stále se točím okolo jedné utkvělé představy, a tou je vytvoření funkční alternativy vůči formálnímu dělení a archivaci dat, které v současnosti užívá většina operačních programů.

Systémy jako Windows, Mac OS či Ubuntu kategorizují data podle dokumentů, hudby, fotografie či videa. Tento stav vyhovuje tvůrcům hardwaru a softwaru, nikoliv jejich uživatelům. Ve svých úvahách se zaměřuji

⁷⁴ Tamtéž.

⁷⁵ Tamtéž.

⁷⁶ Tamtéž.

na desktopy a notebooky, tablety a chytré telefony zatím ze svých plánů vynechávám. Mým cílem je vytvoření takové digitální platformy, která by nabídla svému uživateli možnost uložit svá data podle následujících kategorií: Honorovaná práce, Nehonorovaná práce, Volný čas, Rekreační, Prokrastinace a Organizované vzdělávání a zároveň by mu nabídla možnost jednotlivé aktivity průběžně monitorovat a analyzovat.

Tento specifický druh analýzy dat chce ze Třetí skupiny předmětů učinit skutečný emancipační nástroj, který poskytne uživatelům větší kontrolu nad časem a prostorem a díky kterému bude moci nahlédnout kriticky svou každodenní interakci s okolím.

Umělecký výzkum *Mezi agorou a arénou* vznikl ve spolupráci s pražskou galerií INI a jeho předběžné výsledky byly prezentovány v jejích prostorech 28. října 2015, foto: archiv autora.

EXTERNAL HARD DRIVE - JIRKA ZEMEK

- SALARIED WORK**
 - WORKED DAYS
 - PERKIOD
 - SELF-EMPLOYED
- UNPAID WORK**
 - ARTWORKS
 - JOBS (CAPACITY OF FREE ART)
 - PAINT
 - FAMILY
 - GRANTS, DESIGN WORKS
 - HARDWARE AND SOFTWARE
 - MISCELLANEOUS
 - TALKS
- FREE TIME**
 - ART IN PROGRESS
 - UNIVERSITY AND RESEARCH
 - PHOTOGRAPHY AND VIDEO
- SOCIALIZATION**
 - BOOKS
 - PERFORMANCES
 - PODCASTS
 - ARMED STRAINS
 - TELEVISION, SERIES
 - VACATIONS
- IDEALITY**
 - PROGNOSTICATION
 - MISCELLANEOUS
- FINANCED EDUCATION**
 - ARTY TALK
 - ARTY FLO
 - OF BRUNLIN
 - OTVARNÁ SOCIÁLNÍ KULATRA
- SLEEP**

Umělecký výzkum *Umělecká práce a další aktivity* byl prezentován v rámci výstavy *Hands, every day; In my sight, every day* v pražské galerii Hunt I.

Literatura

- Alceste De Ambris, Filippo Tommaso Marinetti, *The Manifesto of the Fascist Struggle*, 1919, dostupné z: http://www.conservapedia.com/Fascist_Manifesto,_1919, citace: 10. 11. 2017.
- Pavel Bartoš, *Analýza Harveyho konceptu fordismu a flexibilní akumulace*, diplomová práce, Fakulta sociálních studií, Masarykova univerzita Brno, Brno 2010.
- Enrique Bigné, Alcaniz, Silva Sanz Blas a Francisco Torán Torrez, Dependency in Consumer Media Relation: An Application to the Case of Teleshopping, *Journal of Consumer Behaviour*, č. 5, Sep.–Oct. 2006.
- David Broder, Macron's Anniversary, dostupné z: <https://www.jacobinmag.com/2018/05/emmanuel-macron-start-up-neoliberalism-reform>, citace: 18. 5. 2018.
- ČTK, *Neplacená práce zabírá českým ženám více času než ta placená, u mužů je to naopak, ukázali vědci*, dostupné z: <https://zpravy.aktualne.cz/domaci/neplacena-prace-zabira-ceskym-zenam-vice-casu-nez-ta-placena/r~732d43ae36e011e682470025900fea04/>, citace: 11. 6. 2018.
- Umberto Eco, Dvě skupiny předmětů, v: Martina Pachmanová (ed.), *Design: aktualita nebo věčnost*, Vysoká škola uměleckoprůmyslová, Praha 2005.
- Dan Georgakas a Marvin Surkin, *Detroit: I Do Mind Dying, A Study in Urban Revolution*, South End Press, New York 1998.
- Carol Graham, *The Pursuit of Happiness, An Economy of Well-Being*, Brookings Institution Press, Washington D.C. 2011.
- Hannes Grassegger & Mikael Krogerus, *The Data That Turned the World Upside Down*, dostupné z: https://motherboard.vice.com/en_us/article/mg9vvv/how-our-likes-helped-trump-win, citace: 27. 5. 2018.
- Yuval Noah Harari, *Sapiens, Od zvířete k božskému jedinci*, Leda, Praha 2012.
- David Harvey, *The Condition of Postmodernity*, Blackwell Publisher, Oxford 1992.
- Hana Havelková a Libora Oates-Indruchová (eds.), *Vyvláštěný hlas: Proměny genderové kultury české společnosti 1948–1989*, Slon, Praha 2015.
- Arlie Hochschild a Anne Machung, *The Second Shift*, Penguin Book, London 2003.
- Jindřich Honzl, *Divadélko pro 99*, Orbis, Praha 1964.
- Ivan Illich, *Shadow – Work*, Philosophica 26, Ghent University, Ghent 1980, str. 7–46, dostupné z: <http://www.philosophica.ugent.be/fulltexts/26-2.pdf>, citace: 11. 6. 2018.
- Jan Keller, *Dějiny klasické sociologie*, 2. vyd. – dotisk, Slon, Praha 2007.
- Ernesto Laclau, *Emancipace a radikální demokracie*, Karolinum, Praha 2013.
- Maurizio Lazarrato, *Marcel Duchamp, Refusal of The Work*, Semiotext(e), New York 2014.
- Václav Magid, *Konstruovaná situace a její okamžik v čase*, Sešit pro umění a spřízněné zóny, AVU, Praha 2008.
- Filippo Tommaso Marinetti, *Manifest Futurismu*, 1909, dostupné z: http://www.o-p-o.cz/links/Marinetti,Filippo_Thommaso_Futuristick%FD_manifest_CZ.pdf, citace: 10. 11. 2017.
- Filipo Tommaso Marinetti, *The Manifesto of Tactilism*, 1921, http://peripheralfocus.net/poems-told-by-touch/manifesto_of_tactilism.html, citace: 10. 5. 2018.
- Patricia Midler, Teaching as Art: The Contemporary Lecture Performance, *A Journal of Art and Performance*, MIT Press, Cambrige, Jan 2011.

- Corinne Nativel, *When French Youth Meet "Précarité": Concepts, Problems, Policies*, dostupné z: http://www.academia.edu/2058649/When_French_Youth_Meet_Pr%C3%A9carit%C3%A9_Concepts_Problems_Policies, citace: 10. 11. 2017.
- Eli Pariser, *The Filter Bubble*, Penguin Press, New York 2011.
- Jiřina Pávková, *Pedagogika volného času*, Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, Praha 2014, není určeno k tisku, dostupné z: http://www.vzdelavani-dvpp.eu/download/opory/final/25_pavkova.pdf, citace: 12. 6. 2018.
- Jeremy Rifkin, *The Third Industrial Revolution*, Palgrave Macmillan, New York 2011, dostupné z: <http://book.xyz/book/2824089/fofd6d>, citace: 18. 5. 2018.
- Saskia Sassen, *The Global City: New York, London, Tokyo*, Princeton University Press, Oxford 1991.
- Sheng Tun Li, Thuong Thi Pham, Hui Chi Chuang a Zhi-Wei Wang, *Does Reliable Information Matter? Toward a Trustworthy Co-created Recommendation Model by Mining Unboxing Reviews*, published online: 17 February 2015, Springer-Verlag, Berlin Heidelberg 2015.
- Gábor Scheiring, *Lessons from the Political Economy of Authoritarian Capitalism in Hungary*, Transnational Institute, 9. dubna 2018, dostupné z: <https://www.tni.org/en/publication/lessons-from-the-political-economy-of-authoritarian-capitalism-in-hungary>, citace: 18. 5. 2018.
- Jirka Skála, *Umělecká praxe a další aktivity*, 2017, archiv autora.
- Jirka Skála, *Hřiště. Dokumenty volného času, nehonorané práce, rekreace a lenosti*, 2016, archiv autora.
- Jiří Skála, *Jedna skupina předmětů*, JPR Ringier a tranzit.cz, Praha 2010.
- Jirka Skála, *Third Family of Object*, dostupné z: <https://thirdfamilyofobjects.blogspot.cz>, citace: 26. 10. 2017.
- Bára Anna Stejskalová, *ASMR – Taktilní fenomény v audio-vizuální tvorbě a animaci*, diplomová práce, Filmová a televizní fakulta, Akademie múzických umění v Praze, Praha 2016.
- Guy Standing, *The Precariat, the New Dangerous Class*, Bloomsbury Academic, London 2011.
- Guy Standing, Tertiary Time: The Precariat's Dilemma, v: *Public Culture*, svazek 25, č. 1, 2013.
- Terrell Jermaine Starr, *How Bernie Sanders lost black voters*, dostupné z: <https://splinternews.com/how-bernie-sanders-lost-black-voters-1793860129>.
- G. M. Tamás, *Viktor Orbán Showed His Cards And Thus His Critics Can do The Same*, dostupné z: <http://hungarianspectrum.org/tag/g-m-tamas/>, citace: 27. 5. 2018.
- Maiko Tanaka, *Making it Work — Read-in*, dostupné z: http://fusemagazine.org/2013/11/36-4_tanaka, citace: 4. 11. 2014.
- Alvin Toffer, *Šok z budoucnosti*, Práce, Praha 1992.
- The Verge, *Zuckerberg's EU Testimony, What He Didn't Answer*, dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=OdZoxLaJtbo>, citace: 18. 6. 2018.
- Chris Williams a Noel Thompson (eds.), *Robert Owen and His Legacy*, University of Wales Press, Cardiff 2011.